

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ι. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΤΑΞΗ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ/ΜΑΘΗΜΑ	ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΛΥΚΕΙΑ	
		ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΩΡΕΣ
Α	• Γενική Παιδεία: Κείμενα Νεοελλ. Λογοτεχνίας	Σεπτ. -Μάιος	2
	• Γενική Παιδεία: Κείμενα Νεοελλ. Λογοτεχνίας	Σεπτ. -Μάιος	2
Β	• Επιλογή: Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία	Σεπτ.-Μάιος	2
	• Γενική Παιδεία: Κείμενα Νεοελλ. Λογοτεχνίας	Σεπτ.-Μάιος	2
Γ	• Θεωρητική Κατεύθυνση: Νεοελληνική Λογοτεχνία	Σεπτ.-21 Ιαν. 22 Ιαν.-Μάιος	3 2
	• Επιλογή: Νεοελληνική Λογοτεχνία	Σεπτ.-Μάιος	2

ΙΙ. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Κύριος σκοπός διδασκαλίας της Λογοτεχνίας είναι η ουσιαστική, κατά το δυνατόν, επαφή των μαθητών με αντιπροσωπευτικά έργα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, εθνικής και παγκόσμιας, καθώς και με έργα σύγχρονα που τροφοδοτούν τη συζήτηση γύρω από σύγχρονα προβλήματα και νέες αισθητικές τάσεις.

Με την επιλογή και διδασκαλία αξιόλογων λογοτεχνικών έργων επιδιώκεται η διέγερση του ενδιαφέροντος των μαθητών για τη λογοτεχνία, ώστε, με μεθοδική και σταδιακή άσκηση,

- * να οδηγούνται σε αισθητική απόλαυση
- * να διευρύνουν την προσωπική εμπειρία τους με δημιουργική και ελεύθερη ανάγνωση, ερμηνεία και κριτική των κειμένων
- * να παρατηρούν με προσοχή το κείμενο, να αξιοποιούν τα κύρια θεματικά και εξωκειμενικά στοιχεία, προκειμένου να σχολιάζουν πολύπλευρα τις διάφορες πτυχές της σύνθεσής τους και να τα ερμηνεύουν με τρόπο μεθοδικό και ολόπλευρο.
- * να αποκομίζουν ποικίλες πληροφορίες για σημαντικά ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά, υπαρξιακά και άλλα ζητήματα που τίγονται στα λογοτεχνικά έργα, να σχολιάζουν τις διάφορες απόψεις που εκτίθενται σ' αυτά, να εκφράζουν τεκμηριωμένα τις δικές τους θέσεις και να ευαισθητοποιούνται.
- * να συνθέτουν το δικό τους προφορικό ή γραπτό σχόλιο ή εκτενέστερο κείμενο,
- * να μεταφέρουν και να επεκτείνουν την αναγνωστική τους εμπειρία

κατά την ερμηνευτική προσέγγιση παράλληλων έργων.

III. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η μέθοδος είναι ερμηνευτική με αφετηρία και κατάληξη το κείμενο που είναι και το μορφωτικό αγαθό. Για να επιτευχθεί όμως η κατανόηση του κειμένου απαιτούνται γνώσεις γραμματολογικές (ιστορία της λογοτεχνίας, τάσεις, ρεύματα και συγγραφείς) και θεωρητικές (θεωρίες της λογοτεχνίας).

Βασικά στοιχεία όμως για να πετύχει η διδασκαλία της λογοτεχνίας είναι η ανταπόκριση του αναγνώστη και η πρόσληψη ή η επενέργειά του. Έχοντας αυτά υπόψη μας μπορούμε να προσεγγίσουμε ένα λογοτεχνικό έργο με καλύτερες προϋποθέσεις, αρκεί να συνδέσουμε την αισθητική απόλαυση με τη διαδικασία της κατανόησης και ερμηνείας.

Ειδικότερα για τη διδασκαλία της ποίησης, λαμβάνουμε υπόψη μας ότι πρόκειται για μια ξεχωριστή και πολύσημη ποιητική γλώσσα, που προσφέρεται στην ερμηνευτική προσέγγιση του αναγνώστη, αλλά συγχρόνως απαιτεί σεβασμό. Η ερμηνευτική και αισθητική ερμηνεία διαπλέκεται με την υφολογική, που έχει σχέση με το ρόλο, τη συμπεριφορά της λέξης, της δόμησης και αναδόμησης του λόγου, καθώς όλα αποτελούν ένα σύνολο και υπόκεινται σε μια συνολική ανάγνωση. Έτσι μπορεί να κατανοηθεί ευκολότερα το κείμενο, που, ως σύνολο σημαινόντων, μιλά περισσότερο με τις υποδηλώσεις και καλεί τον αναγνώστη να συμπληρώσει τα «κενά» με τη δική του δυναμική ανάγνωση και ερμηνεία. Επίσης, μπορεί να ανοίξει ένας δίαυλος επικοινωνίας ανάμεσα στο κείμενο και το μαθητή, που μπορεί να τον κάνει και διά βίου φιλαναγνώστη της ελληνικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Η ζητούμενη διδακτική είναι μια διαδικασία, ένας τρόπος προσέγγισης του κειμένου που θα βοηθήσει τους μαθητές να γίνουν αναγνώστες, και – στις καλές περιπτώσεις – καλοί αναγνώστες, από τους οποίους θα προέλθουν ίσως και οι αυριανοί συγγραφείς. Τη διαδικασία αυτή θα μπορούσαμε να τη διακρίνουμε σε τρεις φάσεις.

Πρώτη φάση είναι η καλή επιλογή κειμένου.

Τα κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας περιέχουν πολλαπλάσια κείμενα από όσα είναι δυνατό να διδαχτούν σε μια σχολική χρονιά. Αυτό παρέχει στο διδάσκοντα τη δυνατότητα κατάλληλων επιλογών με προγραμματισμό, προσαρμοσμένο στις συγκεκριμένες συνθήκες της δουλειάς του.

Η δεύτερη φάση είναι η σωστή προπαρασκευή της διδασκαλίας. Επαρκής προσωπική βιβλιοθήκη για έγκυρη ενημέρωση (εδώ σημειώνουμε και την ανάγκη για επιμορφωτική και άλλη συνδρομή της πολιτείας στο διδάσκοντα), μελέτη και κατανόηση του κειμένου, επισήμανση των στοιχείων - σημείων που θα επιδιώξει να φωτίσει (προβάλει) περισσότερο η διδασκαλία σε συνδυασμό με τη στοχοθετική επιλογή, που την υποδεικνύει άμεσα ή έμμεσα το ίδιο το κείμενο και οι υποβοηθητικές

ερωτήσεις στο τέλος. Επεξεργασία, τέλος, μιας σειράς ερωτημάτων, που θα κατευθύνουν την πορεία της διδασκαλίας στο πλαίσιο ενός διδακτικού πλάνου, αρκετά ευέλικτου, ώστε να τροποποιείται καθ' οδόν, αν χρειαστεί.

Τρίτη φάση είναι πλέον η καλή παρουσίαση του κειμένου στην τάξη. Πλαίσιο εισαγωγικό ή αφόρμηση (φυσική όμως, όχι εξεζητημένη), ανάγνωση του διδάσκοντος «με τέχνη και ήθος» (στο σωστό τόνο, όχι θεατρική ούτε, πάλι, υποτονική και ουδέτερη), επεξεργασία του κειμένου με διαλογική μορφή (γνώση της τέχνης και της τεχνικής της ερώτησης) σε σχέση με την κατανόηση και τη στοχοθεσία και σε διαρκή επαφή με το κείμενο ως πεδίο αναφοράς, αιτιολόγησης, ελέγχου των απόψεων. Στάση που προσιδιάζει στο είδος του κειμένου, ήθος και ατμόσφαιρα πνευματικότητας και ελευθερίας με ενθάρρυνση της έκφρασης του μαθητή. Δεν έχουν θέση οι σκληροί τόνοι, οι αφορισμοί, οι δογματισμοί, οι σχολαστικοί φιλολογισμοί, οι πάσης φύσεως διδακτισμοί και γενικά οι εξουσιαστικές ή αυτάρεσκες συμπεριφορές του διδάσκοντος, που ενοχλούν και «κλείνουν» τους μαθητές.

Αν το κείμενο είναι ποιητικό, οι μαθητές – ανάλογα με την τάξη και με το ποίημα – θα πρέπει να διακρίνουν τον τόνο, τον τρόπο της ποιητικής ομιλίας και, κατά περίπτωση, την ελλειπτικότητα και την οικονομία του λόγου και του αισθήματος, την πύκνωση της φράσης, τη θερμοκρασία των λέξεων και τη συγκινησιακή φόρτιση, τα αντιθετικά σχήματα και τα σημασιολογικά πεδία, την εικονοποιία, την ηχητική ποιότητα του λόγου σε σχέση με το ρυθμό, τις εν γένει «αποκλίσεις» από τη γλωσσική νόρμα και τη δημιουργία νέων δομών που συνιστούν την ποιητική διαφορά, πάντα σε σχέση με τον ποιητή και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομιλίας του. Έτσι, η ανάγνωση οδηγεί σε υψηλότερο βαθμό κατανόησης – άρα και απόλαυσης του ποιητικού κειμένου.

Στο πεζό κείμενο οι μαθητές – πάλι ανάλογα με την τάξη και με το συγκεκριμένο κείμενο – θα πρέπει να ασκηθούν να διακρίνουν το συγγραφέα από τον αφηγητή, την ιστορία (υπόθεση) από την αφήγησή της, τις αφηγηματικές τεχνικές, το πού και πότε συμβαίνουν τα αφηγούμενα, τη ροή του χρόνου σε σχέση με την αναλυτικότητα ή τη συνοπτικότητα του λόγου, τη διήγηση και τη μίμηση, την περιγραφή και το σχόλιο. Να ξεχωρίζουν τα επιμέρους θέματα - επεισόδια και να βλέπουν το ρόλο τους στην οργανική δράση του συνόλου. Να παρακολουθούν τα πρόσωπα (ήρωες), το ήθος τους και την εξέλιξή τους, τις ψυχικές διακυμάνσεις και τη συμπεριφορά τους, όπως προκύπτουν από το λόγο του αφηγητή, από την ομιλία του ή από αναφορές άλλων προσώπων.

Στο δοκίμιο (στοχαστική πεζογραφία), τέλος, η ερμηνευτική μέθοδος θα περάσει, από την παρουσίαση - εξομάλυνση - σύλληψη του όλου (συνθετικά), στην επεξεργασία - εμβάθυνση - ανάλυση των μερών και των στοιχείων, στις μεταξύ τους σχέσεις και διαπλοκές που συγκροτούν τη δομή, σε συνάφεια με τις τεχνικές γραφής (εισαγωγικές και μεταβατικές εκφράσεις, παραγραφοποίηση σε συνάρτηση με το νόημα

- νοηματική ενότητα) και, τελικά, στην ανασύνθεση του όλου σε νέο σύνολο, δομημένο σε νέες κατηγορίες, με κριτική θεώρηση και προσωπική θέση.

Σε όλες τις περιπτώσεις η ερμηνευτική (διδακτική) διαδικασία θα πρέπει να οδηγεί στο κείμενο του μαθητή ως ελεύθερη ή κατευθυνόμενη απάντηση (αντίδραση) στο κείμενο του συγγραφέα, δηλαδή ως ολοκλήρωση της επικοινωνιακής πράξης.

Τα προαπαιτούμενα της διδασκαλίας είναι πολλά και σύνθετα. Η θεωρία της λογοτεχνίας, η ιστορία της – μέσα στην ιστορία των ιδεών και τη γενική ιστορία –, οι βιογραφίες των συγγραφέων, και η γνώση των κειμένων, όλα αυτά είναι πολύτιμη σκευή για το φιλόλογο, με προϋπόθεση την καλή παιδαγωγική σχέση και την εφαρμογή των βασικών διδακτικών αρχών. Ο φιλόλογος που διδάσκει λογοτεχνία δεν είναι ούτε θεωρητικός ή ιστορικός της λογοτεχνίας, ούτε επιστήμων του κειμένου. Είναι παιδαγωγός, και παίρνει από τις επιμέρους επιστήμες ό,τι τον βοηθάει να κάνει καλύτερα τη δουλειά του, χωρίς να μένει αποκλειστικά σε μία μόνο θεωρητική άποψη. Κινείται ελεύθερα και εκλεκτικά, ανάλογα με το κάθε φορά διδασκόμενο κείμενο, χωρίς να βλέπει διαχωριστικά τις θεωρίες, αλλά συμπληρωματικά.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί η ανάγκη προσανατολισμού του μαθήματος προς:

- * την εξοικείωση των μαθητών με τη βιβλιοθήκη και την αναζήτηση πρωτότυπων εκδόσεων, κριτικών, λευκωμάτων, ανθολογιών, λεξικών, κλπ.
- * αξιοποίηση των διάφορων μέσων της σύγχρονης τεχνολογίας που αποδεικνύονται χρήσιμα για τη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία (κασέτες, βιντεοκασέτες, διαφάνειες, CD-ROM κ.ά.)
- * την ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την πρόσκληση κάποιου συγγραφέα, την παρακολούθηση ή και την παρουσίαση στη σχολική σκηνή θεατρικού έργου, την οργάνωση έκθεσης σχετικής με κάποιο θέμα, συγγραφέα, κίνημα κλπ.
- * τη μελέτη ολόκληρου λογοτεχνικού έργου που επιλέγεται σε συνεργασία του διδάσκοντος με τους με τους μαθητές.
- * την ενθάρρυνση των μαθητών στην παραγωγή πρωτότυπου λογοτεχνικού λόγου (ποιήματος ή διηγήματος). Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να συνοδεύεται από έκδοση μαθητικού λογοτεχνικού εντύπου ή από σύσταση σχολικού λογοτεχνικού ομίλου κ.λπ.

IV.

3.1. Α΄ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

Θα διδαχθούν υποχρεωτικά 16 κείμενα από όλες τις περιόδους της Λογοτεχνίας. Τα κείμενα επιλέγει ο διδάσκων κατά την κρίση του. Οι επισημάνσεις που παρατίθενται στη συνέχεια είναι ενδεικτικές.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

«Το τραγούδι του Νεκρού Αδελφού»

- Για την παραλογή (πολύστιχο αφηγηματικό τραγούδι) ήδη γνωρίζουν οι μαθητές από τα ΚΝΛ του Γυμνασίου (ενδεικτικά αναφέρονται οι παραλογές: «Ο γυρισμός του Ξενιτεμένου», Α΄ Γυμνασίου και «Του γεφυριού της Άρτας», Γ΄ Γυμνασίου).
- Αξιοπρόσεκτη είναι η υποδειγματική δομή της παραλογής.
- Καλό είναι να αξιοποιηθούν διδακτικά τα σχετικά με το μυθολογικό υπόστρωμα της παραλογής αναφερόμενα στο εισαγωγικό σημείωμα (μύθος του Άδωνη).
- Να προσεχθεί πώς ο υμνητικός χαρακτήρας των πρώτων στίχων θέτει στο επίκεντρο του ποιητικού ενδιαφέροντος τη μάνα και την κόρη (Αρετή), τους δύο πόλους μιας γονιμικής ευδαιμονίας πλαισιωμένους από τους εννιά γιους, οι οποίοι πλην του Κωνσταντή δεν κατονομάζονται.
- Αξιίζει να επισημανθεί πως το χωρισμό της μάνας από την κόρη ακολουθεί η συμφορά (θανατικό). Σ' αυτή την παρατήρηση προφανώς στηρίζεται η άποψη ότι στον πυρήνα του τραγουδιού ενυπάρχουν στοιχεία του αρχαίου μύθου του σχετικού με τη Δήμητρα και την Περσεφόνη.
- Το ανακάλημα του νεκρού Κωνσταντή, το συνοδευόμενο με τη βαριά κατάρα της μάνας, ανατρέπει τη λογική τάξη και σηματοδοτεί την εισβολή του παράλογου στοιχείου στο τραγούδι.
- Ας σχολιαστεί ο ρόλος των πουλιών (οιωνών) στο τραγούδι (χρήσιμες είναι οι αναφορές στο ρόλο των πουλιών στην αρχαία ελληνική ποίηση και στα άλλα νεοελληνικά δημοτικά τραγούδια).
- Να επισημανθούν στο τραγούδι τα ενδιαφέροντα αφηγηματικά στοιχεία: αφηγηματική περίληψη, αφηγηματικό σχόλιο, επιβράδυνση, αναδρομική αφήγηση κ.λπ.
- Η εκφραστική λιτότητα του τελευταίου στίχου με την κυριαρχία του ρήματος επιτρέπει τη δραματική κορύφωση και οδηγεί σε ένα αβίαστο συγκινησιακό αποτέλεσμα.
- Ενδιαφέρουσα θα ήταν μια συζήτηση μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του τραγουδιού γύρω από το εξής ερώτημα: Ο Κωνσταντής ή η μάνα είναι το κεντρικό πρόσωπο της παραλογής;
- Να αναδειχθεί κατά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας η δραματική λειτουργία της παραλογής με καταμερισμό, ανάμεσα στους μαθητές, των αντίστοιχων ρόλων (αφηγητής, Κωνσταντής, Μάνα, Αρετή, πουλιά).
- Να ακουσθεί το δημοτικό τραγούδι.

«Η αρπαγή της γυναίκας του Διγενή»

- Να γίνει αναφορά στα ακριτικά τραγούδια και στο χαρακτήρα τους (να αξιοποιηθούν τα σχετικά στοιχεία της εισαγωγής).
- Ενδιαφέρουσα θα ήταν η σύγκριση της (χιακής) παραλλαγής του σχολικού εγχειριδίου με το τραγούδι «*Η αρπαγή της γυναίκας του ακρίτη*» (βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Δημοτικά τραγούδια*, Διόνυσος, 1974, επανέκδ., σ.98-100).
- Να αναζητηθούν τα στοιχεία που συνθέτουν τον επικό χαρακτήρα του τραγουδιού.
- Η βίαιη διαταραχή της ήρεμης αγροτικής εργασίας του Διγενή επιτρέπει επέκταση σχολίων γύρω από τη δύσκολη και ταραχώδη ζωή των ακριτών. Στο πλαίσιο της διαθεματικότητας μπορεί να τονιστεί η σχέση του τραγουδιού με την ιστορία.
- Να επισημανθούν οι κοινοί τόποι με τα άλλα είδη δημοτικών τραγουδιών, κυρίως των αφηγηματικών (παραλογές).
- Καλό είναι να σχολιαστεί ο λιτός τρόπος με τον οποίο αναδεικνύεται η γενναιότητα του Διγενή (η δυσκολία της αποστολής που αναλαμβάνει, προβάλλεται στον τρόπο των αλόγων του) και να καταδειχθεί η συμβολική του διάσταση στο ρόλο του γέρικου αλόγου.

«Η λυγερή στον Άδη»

- Να επισημανθούν οι αρχαιοελληνικές επιδράσεις στο τραγούδι και να γίνει αναφορά στον υπόγειο διάλογο του τραγουδιού με τις σχετικές με το θέμα του θανάτου λαϊκές παραδόσεις.
- Να εντοπιστούν τα στοιχεία τεχνικής (τριαδικό σχήμα, κλιμακωτό, πολυσύνδετο, κ.ά.) κοινά στη δημοτική ποίηση.
- Να προσεχθεί ότι το τραγούδι συγγενεύει με τα θρηνητικά δημοτικά τραγούδια (μοιρολόγια), ενώ συγχρόνως με έμμεσο, απολύτως όμως διακριτό τρόπο (εξ αντιθέτου), αναδεικνύει την αγάπη για τη ζωή.
- Να επισημανθεί ότι η σύγκριση της ζωής με το θάνατο αποβαίνει κατά κανόνα υπέρ της ζωής σε όλη την αρχαία ελληνική φιλολογική παράδοση: π.χ. στη Νέκυια της Οδύσσειας:
*Οδυσσέα για το θάνατο μη με παρηγορήσεις·
θα 'θελα να 'μαι χωρικός και να ξενοδουλεύω
σ' αφέντη δίχως κτήματα που 'ναι το βιος του λίγο,
παρά να βασιλεύω εδώ στους πεθαμένους όλους.*
(Οδ. λ 489-492, μτφρ. Ζ. Σίδερης)
- Καλό είναι να σχολιαστεί η τολμηρή ποιητική σύλληψη των καταληκτικών στίχων, στους οποίους παρατηρείται ανατροπή της λογικής και της φυσικής τάξης και γενικά να επισημανθεί ο εκφραστικός πλούτος και η καταλυτική αμεσότητα της γλώσσας του τραγουδιού.

Γεώργιος Χορτάτζης, *Ερωφίλη*

- Απαραίτητη είναι η αξιοποίηση του εισαγωγικού σημειώματος και η αναφορά στη σημασία του Κρητικού θεάτρου.
- Να τονιστεί ότι η *Ερωφίλη* είναι τραγωδία στην οποία ανιχνεύονται κλασικιστικές επιδράσεις (στα χορικά συναντώνται στοιχεία που θυμίζουν την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή), και συνομιλεί χωρίς να μιμείται τυφλά με ιταλικό πρότυπο.
- Από τη μελέτη του χορικού προκύπτουν ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με τις ριζοσπαστικές για την εποχή του (1600), αντιλήψεις του συγγραφέα. Η καταγγελία του πλούτου ουσιαστικά φέρνει στην επιφάνεια την πρώιμη σύγκρουση του πνεύματος του αστισμού με τη φεουδαρχία, έτσι συνδέεται με τις κοινωνικές εξελίξεις της εποχής του.
- Να διερευνηθούν η γλώσσα, η μορφή (μέτρο και ομοιοκαταληξία) και η δομή του αποσπάσματος.
- Καλό θα είναι να γίνει αναφορά και στις αναζητήσεις στο χώρο του ευρωπαϊκού θεάτρου. Χρήσιμη π.χ. θα ήταν η επισήμανση ότι η *Ερωφίλη* γράφεται την ίδια εποχή που ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ γράφει το έργο *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*.

Βιτσέντζος Κορνάρος, «*Ἦρθεν ἡ ὥρα καὶ ὁ καιρὸς...*» (*Ερωτόκριτος*, απόσπασμα)

- Να αξιοποιηθεί η προηγηθείσα σχετική εμπειρία των μαθητών (Ο *Ερωτόκριτος* είναι ήδη γνωστός στους μαθητές από τα ανθολογημένα αποσπάσματα στα ΚΝΛ της Γ' Γυμνασίου).
- Αφού γίνει συνοπτική αναφορά στη θέση που κατέχει το έργο (έμμετρο μυθιστόρημα, ένα από τα λαμπρότερα έργα της κρητικής αναγέννησης) στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, αναγκαίο είναι να γίνει περιληπτική αναφορά στην υπόθεση και να ενταχθεί το ανθολογημένο απόσπασμα στο σύνολο του έργου (Ε' βιβλίο, στ. 767-818).
- Να διερευνηθεί η μορφή (μέτρο και ομοιοκαταληξία).
- Καλό είναι να αναζητηθούν στο απόσπασμα στοιχεία της λαϊκής παράδοσης (π.χ. ο ρόλος των πουλιών ως οιωνών) που αναδεικνύουν εκτός των άλλων τη σχέση του έργου με το δημοτικό τραγούδι.
- Να επισημανθεί και να συζητηθεί η θαυμαστή εικονοποιία.
- Ξεχωριστή αναφορά αξίζει να γίνει στην πηγαία, χυμώδη και γεμάτη εκφραστικότητα γλώσσα του *Ερωτόκριτου* και στην καταλυτική επίδραση που άσκησε στην ποιητική του Διονυσίου Σολωμού, επίδραση που επισημαίνεται και στο σχετικό δοκίμιο του Γιώργου Σεφέρη, το οποίο συνιστάται να διδαχθεί ως παράλληλο κείμενο.
- Καλό είναι να ακουστούν μελοποιημένα αποσπάσματα από τον Ερωτόκριτο και να τονιστεί ότι το έργο αποτελεί παράδειγμα ζωντανής

παράδοσης. (Δεν είναι λίγοι οι Κρητικοί που γνωρίζουν «απ'έξω» τον *Ερωτόκριτο*, είτε στο σύνολό του, είτε εκτενέστατα αποσπάσματα).

- Να αναζητήσει ο διδάσκων το δοκίμιο του Γιώργου Σεφέρη «Ερωτόκριτος», ΚΝΛ, Β' Λυκείου, σ. 471.

Ανώνυμος ο Έλλην, [Η εφεύρεσις των χρημάτων] *Ελληνική Νομαρχία* (απόσπασμα)

- Να τονιστεί η σημασία του έργου στο χώρο του νεοελληνικού διαφωτισμού (αποτελεί την πλέον επαναστατική του έκφραση).
- Να επισημανθεί ότι η καταγγελία των χρημάτων στο απόσπασμα γίνεται στο όνομα της πλέον ριζοσπαστικής επαναστατικής αντίληψης, η οποία βλέπει τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα να συνδέεται άρρηκτα με τον κοινωνικό αγώνα κατά της άνισης κατανομής του πλούτου και κατά της αδικίας.
- Χρήσιμο είναι να επισημανθεί ότι ο Ανώνυμος καταφεύγει στη χρήση λογικών επιχειρημάτων (χρησιμοποιεί τον ορθό λόγο, όπως όλοι οι διαφωτιστές).
- Το απόσπασμα θα μπορούσε να εξεταστεί συγκριτικά με το παρόμοιας θεματικής χορικό από την *Ερωφύλη* του Χορτάτζη.
- Καλό θα ήταν να επισημανθεί ότι στο χώρο της ποίησης καταγγελίες ανάλογες για την κοινωνική αδικία συναντώνται στις *Ωδές του Ανδρέα Κάλβου*.

Ρήγας Βελεστινλής, «Επαναστατική Προκήρυξη»

- Καλό είναι να αναφερθούν εκείνα τα στοιχεία που συγκρότησαν τη φυσιογνωμία του νεοελληνικού διαφωτισμού και ειδικότερα να επισημανθούν οι επιδράσεις που άσκησε στη διαμόρφωση της επαναστατικής ιδεολογίας του Ρήγα ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός και η γενικότερη κίνηση ιδεών της εποχής του.
- Καλό είναι να θυμηθούν οι μαθητές και άλλα, ήδη γνωστά σ' αυτούς κείμενα του Ρήγα, όπως ο *Θούριος* και η *Διακήρυξις των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (Γ' Γυμνασίου) και να τα συζητήσουν στην τάξη.
- Να αναζητηθούν κατά τη διδασκαλία του αποσπάσματος τα στοιχεία που συνθέτουν το επαναστατικό όραμα του Ρήγα. Ενδιαφέρουσα θα ήταν μία συζήτηση με θέμα «Ήταν κυρίως εθνικός ή κυρίως κοινωνικός ο χαρακτήρας της επανάστασης, όπως την οραματίζεται ο Ρήγας στο απόσπασμα;».
- Να σχολιαστούν οι γλωσσικές επιλογές που εντοπίζονται στο απόσπασμα σε σύγκριση με τις αντίστοιχες του *Θούριου*.

Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα* (απόσπασμα)

- Να αξιοποιηθούν τα εισαγωγικά στοιχεία για το είδος (απομνημονεύματα).

- Να αναζητηθούν τα στοιχεία που προσδίδουν λογοτεχνικότητα στο έργο. [Χρήσιμη είναι η βοήθεια που προσφέρει το σχετικό δοκίμιο του Γιώργου Σεφέρη (από τις *Δοκιμές*) και το ανθολογημένο στα ΚΝΛ σχετικό δοκίμιο του Ι. Θ. Κακριδή].
- Να εντοπιστούν εκείνα τα στοιχεία στα οποία διαφαίνεται ότι η αρχαιοελληνική παράδοση είναι για τον απαίδευτο Μακρυγιάννη πηγή αυτοπεποίθησης και περηφάνιας.
- Να επισημανθεί η λιτότητα του ύφους του Μακρυγιάννη με τις απαραίτητες αναφορές στο κείμενο.

Ανδρέας Κάλβος, «Τα Ηφαίστεια»

- Να εντοπιστούν τα στοιχεία που αναδεικνύουν την εκφραστική δύναμη στη δημιουργία οπτικών και ηχητικών εικόνων στην ποίηση του Κάλβου.
- Ας προσεχθούν οι κλασικιστικές αποχρώσεις και επιδράσεις.
- Να αναδειχθεί κατά τη διδασκαλία το αισθητικό αποτέλεσμα που προκαλείται από τις ιδιότυπες ποιητικές επιλογές του Κάλβου: απουσία κύριας πρότασης (στρ. ι' και κθ'), διασκελισμός (στρ. λ').
- Ας επισημανθεί η αντιθετικότητα των εικόνων μεταξύ των στροφών ιγ', ιδ', ιε' και λα'- λστ'.
- Να παρατηρηθούν οι εικόνες της φυσικής ερήμωσης και εγκατάλειψης μέσω των οποίων αναδεικνύεται η απουσία του ανθρώπινου στοιχείου.
- Ας ανιχνευθεί ο λανθάνων ερωτισμός στη στροφή β' (ο διδάσκων, αν το επιθυμεί, μπορεί να ανατρέξει στο σχετικό δοκίμιο του Γ. Σεφέρη «Κάλβος, 1960» από τις *Δοκιμές*, τόμος δεύτερος, Ίκαρος, σ.112-135).
- Να αναζητηθούν στο ποίημα τα στοιχεία που συγκροτούν την ιδιότυπη γλώσσα του Κάλβου (αρχαϊσμοί, λαϊκότητες εκφράσεις, επίταξη του επιθέτου και άλλες γλωσσικές επιλογές για τις ανάγκες του ρυθμού).
- Καλό είναι να ακουστεί το ποίημα στη μελοποίηση του Μίκη Θεοδωράκη από το δίσκο του «Τα τραγούδια του αγώνα».
- Να αναζητήσει ο διδάσκων το δοκίμιο του Μάρκου Αυγέρη «Ο Κάλβος και η εποχή του» ΚΝΛ, Β' Λυκείου, σ. 448.

Ανδρέας Κάλβος, «Εις Αγαρηνούς»

- Να σχολιαστεί η ιδιότητα στη γλώσσα και τη στιχουργία του ποιήματος (και του συνόλου των «Ωδών»), παράλληλα με μια σύντομη παρουσίαση των τάσεων που επικρατούν στην επτανησιακή σχολή. Έτσι θα φανεί η ιδιομορφία και η μοναδικότητα της ποίησης του Κάλβου.
- Αφού διερευνηθεί η δομή του ποιήματος (πώς εξελίσσεται η ιστορία

του, τι έκταση αφιερώνεται στα επί μέρους θέματα, τι είδους εικόνες επιλέγονται για να τα παρουσιάσουν), να επισημανθεί η τάξη του κόσμου, έτσι όπως τη συλλαμβάνει ο ποιητής, και η κλίμακα των αξιών του.

- Να ενταχθεί το ποίημα στο ιστορικό του πλαίσιο και να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην επαναστατική ιδεολογία του Κάλβου.
- Να γίνει αναφορά στον κλασικισμό και στο ρομαντισμό του Κάλβου (εικονοποιία, θεματολογία κτλ.).

Διονύσιος Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*

- Να παρουσιαστούν τα βασικά στοιχεία του: στιχουργία, επιλογή θεμάτων, εικονοποιία, μέτρο, γλώσσα. Μέσω αυτών θα συνδεθεί το σολωμικό έργο με την παράδοση (δημοτικό τραγούδι, *Ερωτόκριτος* κτλ.).
- Να αξιοποιηθούν διδακτικά οι στοχασμοί που φωτίζουν την αγωνία του ποιητή. Η απαίτησή του για ένα ολοκληρωμένο έργο, τόσο φυσικό στη μορφή του όσο το φυτό, που να αφορά όμως το «ουσιαστικότερο και υψηλότερο περιεχόμενο της αληθινής ανθρώπινης φύσης» είναι στόχος χωρίς προϋπάρχον, συγκεκριμένο πρότυπο. Ο υψηλός στόχος ίσως δικαιολογεί την αποσπασματικότητα του έργου.
- Να αναζητηθούν στα σχεδιάσματα τα κοινά θέματα, ώστε να φανεί η διαφορά που επιφέρουν στο αισθητικό αποτέλεσμα το μέτρο και ο ρυθμός.
- Να προσεχθεί πώς με την επισήμανση των θεμάτων (πατρίδα, πίστη, αξιοπρέπεια, κατανίκηση του φόβου του θανάτου) και των εικόνων (ταραγμένο και ήρεμο τοπίο, συνομιλίες, θρήνοι, τελετουργικό κάψιμο κτλ.) διαφαίνεται η ποιητική θέση του Σολωμού, η πρόθεσή του να δώσει ποιητική υπόσταση στην Ιδέα (πίστη και πατρίδα).
- Να αναζητηθεί το σταθερό μοτίβο της σολωμικής ποίησης που αντιπαραθέτει το μεγαλείο των μικρών στη μικρότητα των μεγάλων, όπως αυτή ιδιαίτερα αναδεικνύεται με τη σταδιακή κατανίκηση των πειρασμών.
- Καλό είναι να ακουστεί μελοποιημένη η σύνθεση.

Διονύσιος Σολωμός, «Ο Πόρφυρας»

- Να γίνει λόγος για το πραγματικό γεγονός που αποτέλεσε την αφετηρία του ποιήματος. Καλό θα ήταν να διαβαστεί η μαρτυρία από την Εφημερίδα των Ιονίων Νήσων (134, 24 Ιουλίου 1847), *Βιβλίο του καθηγητή*, 1, Ποίηση, σ.66.
- Να επισημανθεί ότι ο Σολωμός αξιοποιεί ένα πραγματικό γεγονός, απαλλάσσοντάς το από κάθε στοιχείο επικαιρότητας, για να στήσει μια άλλη φιλοσοφική σύνθεση, βασισμένη στην τραγική σύγκρουση (σύγκρουση των φυσικών δυνάμεων με τη δύναμη του πνεύματος).
- Μέσα από την ερμηνεία του ποιήματος να αναδειχθεί το βάθος της

ποιητικής σύλληψης του Σολωμού και η ποιότητα του σολωμικού λόγου.

- Να αναδειχθούν οι δύο όψεις της σχέσης του ήρωα με τη φύση (από τη μια, σύγκρουση με το τέρας της θάλασσας, που αντιπροσωπεύει την άλογη βία μέσα στη φύση, από την άλλη, η θερμή σχέση με τη φύση, που βρίσκεται στην πιο μαγευτική της ώρα).
- Ας προσεχθεί ότι, ενώ φύση και άνθρωπος ταυτίζονται μέσα σε μια ατμόσφαιρα ευδαιμονικής πληρότητας (*Φύση, χαμόγελ' άστραψες...χαράς και καλοσύνης*), αναδύεται αναπάντεχα το θαλασσινό τέρας.
- Στο σημείο αυτό ας εντοπιστεί η αντιφατικότητα της φύσης που, ενώ, είναι χώρος του κάλλους, του αγαθού και της αρμονίας, κλείνει ταυτόχρονα στα σπλάχνα της το πνεύμα της καταστροφής και η σαγηνευτική ομορφιά της ενεργεί ως παγίδα θανάτου για τον άνθρωπο.
- Να προσεχθούν ιδιαίτερα οι στίχοι, οι οποίοι αποτελούν μικρά ποιητικά σύμπαντα, π.χ. “Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου. — Άστραψε φως κι εγνώρισεν ο νιος τον εαυτό του”, που είναι ένα πάγιο χαρακτηριστικό της σολωμικής τεχνικής (κατεξοχήν συναντάται στους “Ελεύθερους Πολιορκημένους”).
- Για τη διδασκαλία του “Πόρφυρα” ιδιαίτερα χρήσιμο είναι να συμβουλευτούν οι διδάσκοντες την έκδοση του Στυλιανού Αλεξίου, *Διονυσίου Σολωμού Ποιήματα και Πεζά*, Στιγμή, 1994, σ.303-308.

Διονυσίου Σολωμού, *Η Γυναίκα της Ζάκυθος*

- Να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στον πρωτοποριακό χαρακτήρα του έργου και στην επίδραση που άσκησε στη νεότερη λογοτεχνική παραγωγή. Αξίζει να σημειωθεί ότι η *Γυναίκα της Ζάκυθος* εντυπωσίασε τον Γιώργο Σεφέρη και τους έλληνες υπερρεαλιστές. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να γίνει αναφορά στην επίδραση που άσκησε στον Τάσο Λειβαδίτη, ο οποίος στην *Καντάτα* (1960) μιμείται το ύφος της *Γυναίκας της Ζάκυθος*, αλλά και στον Οδυσσέα Ελύτη, ο οποίος στα αφηγηματικά μέρη του *Άξιον εστί* (1961) παρακολουθεί το ύφος του σολωμικού κειμένου. (Το ίδιο ισχύει και για την πεζογραφία του Γιώργου Χειμωνά).

Κεφάλαιο 3

- Να αναζητηθούν οι εκφραστικοί τρόποι που συνεισφέρουν στην ποιητική λειτουργία του κειμένου. Να προσεχθεί ιδιαίτερα η χρήση του πολυσύνδετου και του ασύνδετου σχήματος και να επισημανθεί ο ρόλος τους στην ευρυθμία του αποτελέσματος.
- Να προσεχθεί η κυριαρχία του ρήματος και του ουσιαστικού και η σχεδόν παντελής απουσία του επιθέτου. Ιδιαίτερα αξίζει να γίνει λόγος για την κυριαρχία του ρήματος σε χρόνο παρατατικό, που αισθητοποιεί την παρατεταμένη εθνική αγωνία και παράλληλα συντελεί στην

ευρυθυμία του κειμένου.

- Να εξεταστούν συγκριτικά το κεφάλαιο 3 της *Γυναίκας της Ζάκυθος* και το Α΄ Σχεδιάσμα των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* για να φανεί η ενότητα ύφους. (Αυτή η ενότητα ύφους θα μπορούσε να γίνει περισσότερο έκδηλη αν ο διδάσκων διάβαζε αποσπάσματα από το -μη ανθολογημένο- πέμπτο κεφάλαιο της *Γυναίκας της Ζάκυθος*).
- Καλό είναι να επισημανθεί ότι στο κεφάλαιο 3 ο Σολωμός καταθέτει με τρόπο ποιητικά λειτουργικό μια άμεση μαρτυρία για τον απόηχο της πολιορκίας του Μεσολογγιού στη Ζάκυνθο, όπου πράγματι είχαν καταφύγει Μεσολογγίτες ζητώντας βοήθεια. Ο Σολωμός όμως εστιάζει το ενδιαφέρον του αποκλειστικά στις Μεσολογγίτισσες, για να επιτύχει έτσι την αντιπαράθεση των εξιδανικευμένων μορφών τους στην εφιαλτική εικόνα της ηρωίδας του έργου, της Γυναίκας της Ζάκυθος, που ήταν *θανάσιμη έχθρισσα του έθνους*.
- Ιδιαίτερα θα πρέπει να προσεχθεί ο ρεαλισμός στην ψυχογράφηση των ηρωίδων, ο οποίος δεν διαταράσσει καθόλου την ποιητική λειτουργία του κειμένου.
- Να προσεχθεί η χρήση του υποκοριστικού *οβολάκι*, που προσδίδει μian ιδιαίτερη ηδύτητα στη γλώσσα και είναι συνήθης στη σολωμική ποίηση (το *αλωνάκι* και το *καλυβάκι* των *Ελευθέρων Πολιορκημένων*) και με την οποία επιτυγχάνεται να γίνει αντιπαράθεση του μεγαλείου των μικρών στη μικρότητα των μεγάλων.

Κεφάλαιο 4

- Να επισημανθεί ότι στο κεφάλαιο αυτό κεντρικό πρόσωπο είναι η Γυναίκα της Ζάκυθος που εκπροσωπεί το απόλυτο κακό.
- Να επισημανθεί η εκφραστική δύναμη με την οποία δίνεται η περιγραφή της ηρωίδας· ιδιαίτερα να σχολιαστεί ο αριστοτεχνικός τρόπος με τον οποίο γίνεται η σταδιακή μετάβαση από τα εξωτερικά στα εσωτερικά (ψυχικά) χαρακτηριστικά της Γυναίκας της Ζάκυθος.
- Να προσεχθεί η δραματική λειτουργία του κεφαλαίου. Ιδιαίτερα να επισημανθεί ότι η αφήγηση υποχωρεί και δίνει τη θέση της στο διάλογο της Γυναίκας της Ζάκυθος με τις γυναίκες του Μεσολογγιού (ένα διάλογο που είναι στην ουσία μονόλογος της ηρωίδας, δεδομένου ότι οι Μεσολογγίτισσες παρεμβαίνουν μία και μοναδική φορά).
- Ιδιαίτερα να σχολιαστεί η ζωντάνια και η αμεσότητα της λαϊκής γλώσσας.

Α. Ρ. Ραγκαβής, «Διονύσου πλους»

- Να επισημανθεί ότι ο αφηγηματικός χαρακτήρας του κειμένου το κάνει να μοιάζει με ποιητικό διήγημα.
- Να αναφερθεί ότι το ποίημα αντλεί το θέμα του από την ελληνική μυθολογία: το επεισόδιο του θεού Διονύσου με τους Τυρρηνούς πειρατές εικονίζεται στη ζωφόρο του χορηγικού μνημείου του Λυσικράτη , 4^{ος} αι. π.Χ.

- Να γίνει αναφορά στο νεοκλασικισμό, στοιχείο που κυριαρχεί στο ποίημα. Χρήσιμη είναι η σχετική αναφορά του Λίνου Πολίτη: «Προξένησε αρκετά δεινά ο νεοκλασικισμός αυτός. Ωστόσο σήμερα ξέρουμε και αξιολογούμε τα νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας (όσα σώζονται ακόμα όρθια), τη λεπτή επεξεργασία του μαρμάρου στα δημόσια κτίρια της εποχής, τους ρόδακες και τα ανθέμια στα γλυπτά του νεκροταφείου. Με την ίδια περίτεχνη κομψότητα και ψυχρότητα έχει λεπτοουργήσει ο Ραγκαβής τους νεοκλασικούς στίχους του *Διονύσου πλου* και άλλων ποιημάτων της ύστερης περιόδου του.» (Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, 1980, σ.174).
- Να προσεχθεί η άψογη στιχουργία των πεντάστιχων στροφών.
- Να σχολιαστεί η επιλογή της αρχαίζουσας γλώσσας.

Εμμανουήλ Ροΐδης, «Αθηναϊκοί περίπατοι»

- Να ενταχθεί το κείμενο στο λογοτεχνικό του είδος (χρονογράφημα – Βλ. Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΟΕΔΒ, 1999).
- Να σχολιαστεί το περιεχόμενο του χρονογραφήματος, αφού ληφθεί υπόψη ότι δημοσιεύτηκε ένα μήνα μετά την τέλεση των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα (Απρίλιος 1896).
- Να προσεχθεί ιδιαίτερα το ειρωνικό ύφος του συγγραφέα που χαρακτηρίζει όλο το κείμενο, όπως και το έργο του συνολικά, και να επισημανθούν οι εκφραστικοί τρόποι με τους οποίους το πετυχαίνει.
- Να διερευνηθεί αν το συγκεκριμένο χρονογράφημα ξεπερνά τον επικαιρικό χαρακτήρα του αποκτώντας αξία διαχρονική.

Δημήτριος Βικέλας, *Λουκής Λάρας* (απόσπασμα)

- Να κατανοηθεί ο ρεαλιστικός χαρακτήρας του υπό εξέταση κειμένου και η σημασία του ως έργου αφετηριακού ή έργου-σταθμού στη νεοελληνική λογοτεχνία σε αντίστιξη με το ρομαντικό διήγημα.
- Να επισημανθεί το γεγονός ότι το ιστορικό πλαίσιο της αφήγησης παραπέμπει σε ηρωική εποχή, όμως στην αφήγηση δεν υπάρχει η παραμικρή ηρωική έξαρση (σημαντική διαφορά σε σύγκριση με τα ρομαντικά ιστορικά μυθιστορήματα).
- Να σχολιαστεί η χρήση της πρωτοπρόσωπης αφήγησης.
- Να τονιστεί ο χαρακτήρας και η στάση τη Ανδριάνας, της ψυχοκόρης της οικογένειας του Λουκή Λάρα, και να γίνει αναφορά στη συναισθηματική της κατάσταση εξαιτίας της ατίμωσής της από τους Τούρκους.
- Να χαρακτηριστεί το πρόσωπο της γριάς Χιώτισσας, μέσα από στοιχεία του κειμένου.
- Να γίνει αναφορά, με στοιχεία του κειμένου, στη ρεαλιστική περιγραφή του φόβου, που διακατείχε τον άμαχο πληθυσμό, και στην κλιμάκωση της αγωνίας των προσώπων του έργου.

Άγγελος Βλάχος, «Η μπογάτσα»

- Να προσεχθεί η ρεαλιστική περιγραφή του σκηνικού και οι εκφραστικοί τρόποι που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να περιγράψει τον πεινασμένο αχθοφόρο.
- Να φανεί πώς μέσα από το διάλογο αχθοφόρου – αστυνομικού καταδεικνύεται, με έμμεσο τρόπο, η αφέλεια του δευτέρου.
- Να επισημανθεί το γεγονός ότι ο συγγραφέας χαρακτηρίζει το κείμενό του ως «ανατολικό μύθο»¹ φροντίζοντας να το κλείσει με ένα «επιμύθιο» διατυπωμένο με χιούμορ. Να συζητηθεί αν το κείμενο πληροί τις προϋποθέσεις και μπορεί να λειτουργήσει ως μύθος.

Κωστής Παλαμάς, [Πατρίδες! Αέρας, γη...]

- Να προσεχθεί η μορφή του ποιήματος (σονέτο) και να εντοπιστούν τα χαρακτηριστικά του. Καλό είναι να επισημανθεί ότι αυτό το κατεξοχήν λυρικό είδος καλλιεργείται ιδιαίτερα από την Αθηναϊκή Σχολή και συναντιέται συχνότατα στην παλαμική ποίηση.
- Ας καταδειχθεί πώς μετουσιώνεται ποιητικά από τον ιδεαλισμό του Παλαμά η αρχαία φιλοσοφική αντίληψη για την αφθαρσία της ύλης.
- Να εντοπιστούν τα παρνασσιστικά στοιχεία (έμπνευση από την κλασική παράδοση, φροντίδα για τη μορφή, ρωμαλέος στίχος) του ποιήματος σε μορφή και περιεχόμενο.

Κωστής Παλαμάς, «Σαν των Φαιάκων το καράβι»

- Καλό είναι να τονιστεί ότι η *Φαντασία* στο εξεταζόμενο ποίημα αποτελεί μία από τις συμβολικές πατρίδες του ποιητή (στα δώδεκα σονέτα της ενότητας ο Παλαμάς αναφέρεται στις φυσικές και στις πνευματικές του πατρίδες) και ότι η παρομοίωσή της με το *καράβι των Φαιάκων* προϋποθέτει έναν ποιητή - Οδυσσέα, ο οποίος εμπιστευόμενος τη δύναμή της μπορεί να ανακαλύπτει ότι στα βάθη της ψυχής του συνυπάρχουν όλες οι ήπειροι της γης.
- Να επισημανθεί η συμβολική λειτουργία των τόπων (*πανάρχαιη και ασάλευτη Ασία, πεντάγνωμη κι απόκοτη Ευρώπη, άγρια Πολυνησία*), η οποία έχει την έννοια της αναδίφησης μέσω της φαντασίας των αρχετυπικών στοιχείων της ανθρωπίνης ύπαρξης (της λογικής, του ενστίκτου κ.ά.).
- Παράλληλα καλό είναι να τονιστεί ότι η *Φαντασία* εγγυάται την πολύπλευρη εμπειρία και τη διαρκή αναζήτηση (*και πάντα ένα Κολόμβο παίρνω στο κατόπι*) και είναι αυτή που προσδίδει στον ποιητή γνώση

¹ Μύθος: αλληγορική ή διδακτική διήγηση που περιγράφει με ρεαλιστικό τρόπο πραγματικές ή φανταστικές καταστάσεις και καλεί τον αναγνώστη να αναζητήσει πίσω από την επιφάνεια της διήγησης τα κρυμμένα νοήματα και να συναγάγει το συμπέρασμα ή ηθικό διδάγμα που απορρέει απ' αυτήν.

σφαιρική και εποπτεία παγκόσμια.

- Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η κατάκτηση της γνώσης οδηγεί στην αυτογνωσία που δεν είναι άλλη από τη διαπίστωση του πεπερασμένου της ανθρώπινης ύπαρξης (*Και τ' είμαι; Χόρτο ριζωμένο σ' ένα σβώλο /απάνω*). Η βιβλικής καταγωγής ταύτιση του ανθρώπου με το χόρτο συναντάται επίσης και στο ποίημα «Τελευταίος σταθμός» του Γιώργου Σεφέρη: *ο άνθρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο*.
- Δεδομένου ότι το ποίημα είναι ένα σονέτο - όπως και τα δώδεκα ποιήματα της ενότητας «Πατρίδες» της συλλογής *Ασάλευτη ζωή* - προσφέρεται ιδιαίτερα για τη διδασκαλία του ποιητικού αυτού είδους*.

Κωστής Παλαμάς, Ο δωδεκάλογος του γύφτου (απόσπασμα)

- Θα συνδεθεί το έργο του Παλαμά με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και θα παρουσιαστεί ως αντιπροσωπευτικό μιας ιδεολογικής διάθεσης, μιας ανανεωτικής στροφής στην ελληνική ποιητική δημιουργία.
- Καλό θα ήταν, αφού δοθούν κάποια πολύ συνοπτικά στοιχεία για το *Δωδεκάλογο του Γύφτου*, να εντοπιστούν, όσο γίνεται, στο συγκεκριμένο απόσπασμα τα χαρακτηριστικά της παλαμικής ποίησης: η στιχουργία, η ομοιοκαταληξία, η γλώσσα (λεκτικό και σύνταξη), τα θέματα και το είδος του αφηγητή.
- Αξιίζει να αναζητηθεί ο σκοπός του ποιητή και ο ρόλος που αποδίδει, με το είδος του λόγου το οποίο επιλέγει, στον εαυτό του και στην ποίηση.

Κώστας Βάρναλης, «Οι Μοιραίοι», Το φως που καίει, 1922

- Να επισημανθεί ότι το ποίημα μοιάζει με ηθογραφικό αφήγημα, στο οποίο παρακολουθούμε τις μικρές ιστορίες καθημερινών ανθρώπων.
- Να προσεχθεί η στάση του προσώπου που αφηγείται (του ποιητή) απέναντι στους *μοιραίους* του ποιήματος, μια στάση κριτική, αναμειγμένη με έντονη συμπάθεια. Ο Βάρναλης, ενώ δεν εξωραίζει ούτε εξιδανικεύει, εν τούτοις συμπάσχει με τους μοιραίους του.
- Αξιίζει να σημειωθεί πως η υπόγεια ταβέρνα συμβολοποιημένη παίρνει τη διάσταση της υπόγειας ζωής, αυτής που βιώνουν οι κοινωνικά απόκληροι του ποιήματος.
- Αν προχωρούσε κάποιος σε μια εξέταση συγκριτική των δύο ποιημάτων

* Το σονέτο είναι δεκατετράστιχο λυρικό ποίημα αποτελούμενο από τέσσερις στροφές εκ των οποίων οι δύο πρώτες είναι τετράστιχες και οι δύο τελευταίες τρίστιχες. Η ομοιοκαταληξία στα σονέτα είναι πλεκτή και το μέτρο ιαμβικό (συνήθως ιαμβικός ενδεκασύλλαβος ή δεκατρισύλλαβος, όπως στο ποίημα που εξετάζουμε). (βλ. και *Λεξικό των λογοτεχνικών όρων*).

των του Βάρναλη «Θάλασσα» και «Οι Μοιραίοι», θα παρατηρούσε την ίδια επιθυμία για αναζήτηση της γαλήνης μέσα στο φυσικό στοιχείο, ματαιωμένη όμως στο δεύτερο ποίημα (*ήλιε και θάλασσα γαλάζια και βάθος τ' άσωτου ουρανού/...../χωρίς να μπειτε στην καρδιά μας.*)

- Χρήσιμη είναι η συγκριτική εξέταση με το ποίημα του Βάρναλη «[Πάλι μεθυσμένος είσαι....]», *Σκλάβοι Πολιορκημένοι* (1927). Είναι εμφανές ότι ο Κωνσταντής, ήρωας του ποιήματος, μοιάζει σαν να ανήκει στην παρέα των «Μοιραίων» του Βάρναλη.
- Καλό είναι να ακουστεί το ποίημα στη γνωστή μελοποίηση του Μίκη Θεοδωράκη.

Κώστας Βάρναλης, [Πάλι μεθυσμένος είσαι]

- Είναι εμφανές ότι ο Κωνσταντής του ποιήματος μοιάζει να ανήκει στην παρέα των “Μοιραίων” του Βάρναλη γι’ αυτό είναι χρήσιμη η συγκριτική εξέταση των δύο ποιημάτων.
- Να διαβασθεί ως παράλληλο κείμενο το διήγημα του Μ. Καραγάτση “Τα Χταποδάκια” (Γ’ Λυκείου) για να φανούν τα κοινά χαρακτηριστικά των δύο ηρώων (Μιχαλάκης – Κωνσταντής) και η κοινή κοινωνική τους προέλευση.
- Αξίζει να προσεχθεί η χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου, η οποία προσδίδει στο ποίημα δραματική λειτουργία και ταυτοχρόνως το μετατρέπει σε ένα οικείο διάλογο μεταξύ αφηγητή-ποιητή και Κωνσταντή.
- Να σχολιασθεί η χρήση του πρώτου ενικού προσώπου στον καταληκτικό στίχο του ποιήματος μέσω της οποίας διαφαίνεται η ταύτιση του ποιητή με τον ήρωά του.
- Καλό είναι να προσεχθεί ο διαφορετικός ρόλος των προσώπων του ποιήματος: **α.** του ποιητή-αφηγητή. **β.** του Κωνσταντή. και **γ.** των θαμώνων της ταβέρνας.
- Χρήσιμο είναι να επισημανθεί πως η κριτική στάση του αφηγητή απέναντι στον ήρωα του, δεν αναιρεί τη συμπάθεια του προς τον Κωνσταντή. Εξ άλλου ο Βάρναλης ασκεί κριτική στους μοιραίους, τους κοινωνικά απόκληρους, με πρόθεση να αφυπνίσει τις συνειδήσεις τους.
- Να παρατηρηθεί η φιλοσοφική διάθεση που κυριαρχεί στην τελευταία στροφή

Κ. Π. Καβάφης, «Ιθάκη»

- Να αναζητηθούν τα μυθολογικά στοιχεία και να καταδειχθεί ο συμβολικός ρόλος τους.
- Να αναφερθεί ότι είναι από τα πλέον χαρακτηριστικά ποιήματα του «διδακτικού» Καβάφη.
- Να σχολιαστεί η χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου που προσ-

δίδει παραινετικό τόνο στο ποίημα.

- Να επισημανθεί επίσης η κυριαρχία των προτρεπτικών υποτακτικών.
- Να αναζητηθούν τα χαρακτηριστικά στοιχεία που δικαιώνουν το χαρακτηρισμό του ποιήματος ως εσωτερικού μονολόγου.
- Να προσεχθεί ότι μέσα στο ποίημα το ταξίδι δεν είναι μόνο μια προτροπή, αλλά και μια ποιητική πραγματικότητα να επισημανθεί, δηλαδή, ότι το ταξίδι, ως εμπειρία ποιητική, πραγματώνεται από την αφετηρία του έως το τέλος του (*Σα βγεις στον πηγαιμό ... και γέρος πια ν' αράξεις στο νησί*).
- Να σχολιαστεί η επιλογή της πεζολογικής ποιητικής γλώσσας.

Κ. Π. Καβάφης, «Αλεξανδρινοί βασιλείς»

- Πρόκειται για ένα ποίημα ιστορικό. Η ύλη αντλείται από τον *Βίο του Αντωνίου* του Πλουτάρχου. Να τονιστεί ότι ο χρόνος κατά τον οποίο εξελίσσονται τα όσα διαδραματίζονται μέσα στο ποίημα είναι το 34 π. Χ. (τρία χρόνια πριν από τη θριαμβευτική επέλαση των ρωμαϊκών λεγεώνων στην Αλεξάνδρεια).
- Να επισημανθεί ότι πρόκειται για μια κοινωνία παρακμής, με πλήρη συνείδηση της παρακμής αυτής.
- Η ιστορία αντιμετωπίζεται ως ένα θέαμα, με κεντρικά πρόσωπα τα τρία αθώα μέσα στη νεότητά τους παιδιά.
- Κεντρικό πρόσωπο είναι ο Καισαρίων, που μοιάζει να είναι κι αυτός μέρος ενός θεατρικού σκηνοικού.
- Να τονιστεί ότι οι Αλεξανδρινοί έχουν πλήρη συνείδηση ότι ζουν σε μια κοινωνία παρακμής της οποίας είναι και οι ίδιοι φορείς. Αυτός είναι και ο ρόλος της επανάληψης «ήξεραν».
- Να αξιοποιηθεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα «Καισαρίων» (*Νεοελληνική Λογοτεχνία-Θεωρητική Κατεύθυνση*).

Κ. Π. Καβάφης, «Νέοι της Σιδώνας 400 μ.Χ.»

- Θα προσεγγιστούν τα γενικά χαρακτηριστικά του έργου του Καβάφη με την αξιοποίηση των πληροφοριών του εισαγωγικού σημειώματος. Θα γίνει προσπάθεια να επιβεβαιωθούν και στο εξεταζόμενο ποίημα.
- Στη συνέχεια θα μελετηθεί η ποιητική του Καβάφη στο συγκεκριμένο ποίημα: το μέτρο, οι περιστασιακές ομοιοκαταληξίες και ο ρόλος τους, οι επιλογές των λέξεων, η θεατρικότητα και η πεζολογική διάθεση.
- Να επισημανθεί ότι το ποίημα αφορά την προσωπική επιλογή, τη στάση του ανθρώπου απέναντι στα μεγάλα προβλήματα. Θα τονιστεί η διαφορά μεταξύ των «προτάσεων ζωής»: Ο Αισχύλος θεωρεί σημαντικότερη τη συμμετοχή στην κοινή σωτηρία, ο νέος την προσωπική δημιουργία. Θα προσέξουμε οπωσδήποτε ότι το δίκιο δεν ανήκει εμφανώς σε κάποιον· το έργο ανθίσταται σε μια μονοσήμαντη ερμηνευ-

τική προσέγγιση, προβάλλει μια σχετικότητα στην αντιμετώπιση των διαφορών θεμάτων.

- Να γίνει συγκριτική ανάγνωση με το ομώνυμο ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη (ΚΝΛ, Γ1 Λυκείου).

Κ. Π. Καβάφης, «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον»

Να επισημανθούν:

- Το δάνειο του τίτλου του ποιήματος και του μύθου από τον Πλούταρχο.
- Η διμερής δομή του: Το πρώτο μέρος στ.1-8 εισάγει το θέμα της ήττας και του αναπόφευκτου τέλους που έρχεται μοιραία, στο δεύτερο στ. 9-19 κυριαρχεί το πάγιο στην Καβαφική ποίηση αίτημα της αξιοπρεπούς και χωρίς αυταπάτες αποδοχής του τέλους.
- Η υποβλητικότητα του ποιήματος που επιτυγχάνεται με τα δραματικά του στοιχεία (αφηγητής, κίνηση, σκηνικό, ηχητικές εντυπώσεις κ.ά.).
- Να παρατηρηθεί ότι, ενώ ο κατεξοχήν σκηνικός χώρος του ποιήματος είναι ο εσωτερικός, μέσω της αριστοτεχνικής σκηνοθεσίας επιτρέπεται η μνημονική και οραματική σύνδεση με τον έξω κόσμο.
- Να συζητηθεί η ευρηματική επιλογή της χρήσης του β' ενικού προσώπου που προσδίδει στο ποίημα παραινετικό, διδακτικό τόνο και επιτρέπει να εξακτινωθεί η εμβέλεια του ποιήματος από το συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο σε ένα παγκόσμιο διαχρονικής λειτουργίας σχόλιο για τα ανθρώπινα.

Άγγελος Σικελιανός, «Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι»

- Κατά τη διδασκαλία του συγκεκριμένου κειμένου θα παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο στοιχεία από την αρχαία θρησκεία παρουσιάζονται να επιβιώνουν και να συμφύρονται στη λαϊκή λατρεία. Θα προσεγγίσουμε έτσι στοιχεία της ιδεολογίας του Σικελιανού.
- Καλό είναι να προσεχθεί ότι το ποίημα είναι αφηγηματικό. Ο μακροπερίοδος λόγος του Σικελιανού και η έλλειψη ομοιοκαταληξίας προκαλούν (κάποια) ακύρωση του ρυθμού εις όφελος της αφηγηματικότητας. Ο ποιητής-μάρτυρας αρχίζει να περιγράφει την ιστορία σαν ουδέτερος παρατηρητής και καταλήγει να συμμετέχει συναισθηματικά.
- Θα διευκολυνθεί η ανάγνωση αν παρατηρηθούν οι τρόποι με τους οποίους δημιουργείται η συγκίνηση: σκηνογραφία, δραματική εξέλιξη, επαναλήψεις, επιλογή του αρχέτυπου της «ανάστασης», κτλ.
- Να προσεχθεί η μεγαληγορία του Σικελιανού, χαρακτηριστική σε όλη την ποίησή του.

Άγγελος Σικελιανός, «Πνευματικό Εμβκτήριο»

- Να επισημανθεί ότι η ποίηση του Σικελιανού κατά την περίοδο της Κατοχής και της εθνικής Αντίστασης εμπνέεται από τα πάθη και τους αγώνες του λαού και έχει εθνεγερτική πνοή.
- Να συζητηθεί η επαναληπτική χρήση της εγερτήριας πρόσκλησης (ομπρός) με τις εναλλαγές της (ομπρός – ομπρός, παιδιά – ομπρός, αδέρφια – ομπρός, οι δημιουργοί!).
- Να σχολιαστεί ο πηγαίος τόνος και η ρωμαλεότητα του στίχου και όλα τα σχετικά μορφικά στοιχεία που κάνουν το ποίημα να μοιάζει με εθνεγερτήριο σάλπισμα (αλληγορική γλώσσα των συμβόλων, πλαστική δύναμη των εικόνων).
- Να σχολιαστούν η μεγαληγορία του επιφωνηματικού λόγου, η υπέρβαση και η χρήση μυθικών συμβόλων.
- Καλό είναι να αναδειχθούν τα στοιχεία της υπερβολής (π.χ. χίλια καπούλια ταύροι του κρατάν τη βάση) και η προέλευσή τους από την παράδοση του δημοτικού τραγουδιού.
- Να προσεχθεί η συμπύκνωση και αναδημιουργία του επιλογικού τετράστιχου με υλικό του ίδιου του ποιήματος.
- Να ακουστεί το ποίημα στη μελοποίηση του Μίκη Θεοδωράκη.

Σημείωση. Καλό είναι να διδαχθεί και κάποιο από τα ανθολογημένα λογοτεχνικά δοκίμια, π.χ. «Το ανθρωπιστικό ιδανικό» του Αλέξανδρου Δελμούζου.

3.2. Β' ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

Θα διδαχθούν υποχρεωτικά 16 κείμενα από όλες τις περιόδους της Λογοτεχνίας. Τα κείμενα επιλέγει ο διδάσκων κατά την κρίση του. Οι επισημάνσεις που παρατίθενται στη συνέχεια είναι ενδεικτικές.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Γεώργιος Βιζυηνός, *Μοσκόβ Σελήμ*

- Να επισημανθεί και να κατανοηθεί η πολυεπίπεδη διαστρωμάτωση του κειμένου (ψυχογραφία, ηθογραφία, βιωματική αφήγηση).
- Να επισημανθεί και να σχολιαστεί η υποδήλωση που υπάρχει στον τίτλο με το αντιθετικό ζεύγος του ονόματος του ήρωα.
- Να προσεχθεί η παρουσίαση και περιγραφή του ήρωα και να συζητηθεί η συναισθηματική συμπάθεια του συγγραφέα προς τον ήρωα, που μεταδίδεται προοδευτικά και στον αναγνώστη.
- Να συζητηθεί η ψυχογραφία του ήρωα και να σχολιαστεί το κίνητρο

των πράξεών του και η αιτία των περιπετειών του.

- Να προσεχθεί και να σχολιαστεί, με στοιχεία του κειμένου, η πλάνη του ήρωα σε σχέση με την ιστορική πραγματικότητα της εποχής του, πλάνη που δημιουργεί έντονη δραματικότητα στο τέλος του διηγήματος.
- Να συζητηθούν τα ηθογραφικά στοιχεία της οθωμανικής κοινωνίας όπως διαγράφονται μέσα από την αφήγηση του ήρωα.
- Να εντοπιστούν με στοιχεία από το κείμενο οι βιωματικές αναφορές του συγγραφέα.
- Να σχολιαστεί η αφηγηματική μέθοδος του συγγραφέα: η εναλλαγή δύο αφηγητών, από τους οποίους ο πρώτος ταυτίζεται με το συγγραφέα, ενώ ο δεύτερος είναι ο ήρωας.
- Να επισημανθεί η λειτουργία των δύο αφηγητών: ο αφηγητής-συγγραφέας αρχίζει και τελειώνει την ιστορία απευθυνόμενος στον αναγνώστη, ο ήρωας αφηγητής, του οποίου η αφήγηση εγκιβωτίζεται στην προηγούμενη, απευθύνεται στο συγγραφέα.
- Να συζητηθεί η εστίαση από την οποία γίνεται η κάθε αφήγηση και να επισημανθεί ότι η πρώτη ακολουθεί την κανονική διαδρομή του χρόνου ενώ η δεύτερη είναι αναδρομική.
- Να σχολιαστεί ο μυθικός χρόνος (χρόνος της ιστορίας, του μύθου, εκτείνεται σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ήρωα) και ο αφηγηματικός (εκτείνεται σε λίγες ώρες τριών ημερών).
- Να προσεχθεί η τεχνική της μυθοπλασίας, να συζητηθεί το σκηνικό όπου πραγματοποιείται η αφήγηση και η συνοχή που πετυχαίνει ο συγγραφέας, χωρίς η αναδρομική αφήγηση γεγονότων του παρελθόντος να απομονώνεται από το αφηγηματικό παρόν.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Το μοιρολόγι της φώκιας»

- [Πριν από τη διδασκαλία του έργου θα αξιοποιηθούν τα στοιχεία που παρέχει το εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου για την παρουσίαση της πεζογραφίας από τα τέλη του 19^{ου} αι. και ειδικά της ηθογραφίας]
- Θα άξιζε να προσεχθεί η αντιπαράθεση ζωής και θανάτου μέσα στο διήγημα καθώς και η ένταξη στοιχείων της κοινωνίας και της φύσης σ' ένα σύνολο (Το μοιρολόι της αρχής και του τέλους με το τραγούδι ανάμεσά τους κτλ.)
- Να προσεχθεί ο αριστοτεχνικός τρόπος με τον οποίο η αφήγηση οδηγείται στη σταδιακή πληροφόρηση του αναγνώστη.
- Να παρατηρηθεί η λειτουργία του παντογνώστη αφηγητή που όχι μόνο βλέπει τα πάντα, αλλά μπορεί να περιγράφει και τις σκέψεις των προσώπων. Αυτού του είδους η τεχνική κάνει την αφήγηση να λειτουργεί σαν παραμύθι.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Πατέρα στο σπίτι»

- Να επισημανθούν τρία βασικά χαρακτηριστικά της λογοτεχνικής δημιουργίας του Παπαδιαμάντη στο συγκεκριμένο αφήγημα: η ρεαλιστική απεικόνιση της ζωής σε μια φτωχική συνοικία της Αθήνας, τα αυτοβιογραφικά στοιχεία που είναι διάσπαρτα στο διήγημα και ο κοινωνικός προβληματισμός του συγγραφέα.
- Να εντοπιστεί, με στοιχεία από το κείμενο το πλαίσιο του διηγήματος, ο τόπος και ο χρόνος, με έμφαση στο κοινωνικό περιβάλλον της αφήγησης.
- Να προσεχθεί η τοποθέτηση της δράσης στο παντοπωλείο της γειτονιάς, όπου αποκαλύπτονται οι ανάγκες των ανθρώπων, και στο σπίτι του Μανόλη Φλοεράκη, όπου διαγράφεται ρεαλιστικά η εικόνα της φτώχειας.
- Να προσεχθούν τα πρόσωπα που κινούνται στο διήγημα, η ρεαλιστική απεικόνισή τους και η στάση του συγγραφέα απέναντι σ' αυτά.
- Να σχολιαστεί ο χρόνος της αφήγησης (παρόν, παρελθόν-αναδρομή, παρόν) και ο μύθος-πλοκή. Να επισημανθεί, επίσης, ο ρόλος της τελευταίας ενότητας και ειδικά των επτά καταληκτικών σειρών στο δέσιμο της αφήγησης και της πλοκής (σχήμα κύκλου).
- Να σχολιαστεί, με στοιχεία του κειμένου, η πρωτοπρόσωπη αφήγηση (συγγραφέας-αφηγητής) και η τριτοπρόσωπη αφήγηση (εγκιβωτισμένη του παντοπώλη).
- Να γίνει αναφορά στον ειρωνικό τόνο της δεύτερης αφήγησης, που συμβάλλει στην άμβλυνση των δραματικών καταστάσεων.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Η Φόνισσα»

- Αξιοποιούνται τα στοιχεία του εισαγωγικού σημειώματος (Να επισημανθεί ότι στο αφήγημα στοιχεία ρεαλισμού συνυπάρχουν με νατουραλιστικά στοιχεία).
- Αξίζει να προσεχθούν ο ρόλος του αφηγητή και η σχέση του με τα πρόσωπα, η λειτουργία του αφηγηματικού χρόνου (προσημάνσεις, αναλήψεις, ελλείψεις).
- Να αναδειχθεί η ψυχογραφική δύναμη του Παπαδιαμάντη που επιτυγχάνεται με την εστίαση στις εσωτερικές διεργασίες της ηρωίδας του.
- Να σχολιαστούν με βάση το κείμενο οι τεχνικές που αξιοποιεί ο συγγραφέας [εναλλαγή διαλόγου και ελεύθερου πλάγιου λόγου, περιγραφή, το στοιχείο της ειρωνείας (π.χ. Φραγκογιαννού-θεραπεύτρια), η αμφισημία των λέξεων-κλειδίων (π.χ. “πάθια”, “παραλογίζει” κ.ά.).
- Καλό είναι να συζητηθεί η ερμηνευτική αμφισημία του τελικού σχολίου του αφηγήματος (“μεταξύ της θείας και ανθρωπίνης δικαιοσύνης”).
- Να σχολιαστεί το τέλος της Φραγκογιαννούς: Τιμωρία και κάθαρση

(πνίγεται στη θάλασσα οδηγούμενη σε ένα τέλος παρόμοιο με αυτό που επέβαλλε στα θύματά της).

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, «Η Τιμή και το Χρήμα»

- Να αξιοποιηθούν τα στοιχεία της εισαγωγής για να κατανοηθεί το ιδεολογικό υπόβαθρο του Θεοτόκη και για να επισημανθεί η συνεισφορά του στο κοινωνικό μυθιστόρημα.
- Να επισημανθεί ο κοινωνικός προβληματισμός που αναδύεται μέσα από το έργο: Σχέση ανθρώπου – κοινωνίας, σχέση ανθρώπου – χρήματος, θέση της γυναίκας, διαφοροποίηση ανδρικών και γυναικείων ρόλων, διαμόρφωση των χαρακτήρων ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση.

Να συζητηθούν:

- Ο τρόπος που προοικονομούνται οι συγκρούσεις μέσα από τη διαγραφή των βασικών ιδιοτήτων των χαρακτήρων.
- Οι συγκρούσεις του εσωτερικού τους κόσμου με την εξωτερική πραγματικότητα.
- Η εσωτερική ένταση και η άψογη τεχνική της σκηνής όπου γίνεται το παζάρεμα της προίκας της Ρήνης.
- Το τραγικό δίλημμα της ηρωίδας να επιλέξει ανάμεσα στον έρωτα και την ηθική στάση.
- Η τελική έκβαση του μύθου (η Ρήνη απελευθερώνεται κοινωνικά και ηθικά, θριαμβεύει η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αντί της υποταγής και της εξαχρείωσης).
- Η διακριτική παρουσία του αφηγητή σ' όλη τη διάρκεια της αφήγησης καθώς η εστίαση του αφηγητή γίνεται στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων και στις συγκρούσεις τους.
- Να σχολιαστούν όλα τα στοιχεία της ρεαλιστικής αναπαράστασης (θεατρικότητα, διάλογος, ιδιωματική γλώσσα, λειτουργία των χρόνων, αναμενόμενη συμπεριφορά των χαρακτήρων, λεπτομερής προβολή των βασικών ιδιοτήτων τους).

Κώστας Καρυωτάκης, «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων»

- Να επισημανθεί ότι η μπαλάντα του Καρυωτάκη είναι τυπικό δείγμα μπαλάντας γαλλικού τύπου στη νεοελληνική ποίηση.
- Να διερευνηθούν το μέτρο, η ομοιοκαταληξία και η συνολική στιχουργική μορφή της μπαλάντας και να αναζητηθούν τα στοιχεία που οδηγούν στην ευρυθμία του ποιητικού αποτελέσματος. Ιδιαίτερη αναφορά να γίνει στο ρεύμα του συμβολισμού και στην τάση του να υποβάλει μέσω της μορφής τα συναισθήματα του ποιητικού υποκειμένου (Να αξιοποιηθούν πληροφορίες από το Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων).

- Να προσεχθεί η αντιπαράθεση μέσα στο ποίημα των δύο ποιητικών κόσμων (ενδόξων - αδόξων).
- Να προσεχθεί ότι με την μπαλάντα ο Καρυωτάκης επιχειρεί να ανασύρει από το έρεβος της λήθης όλους τους αδόξους ποιητές όλων των εποχών και όλων των τόπων. Να επισημανθεί, δηλαδή, ότι στο πρώιμο αυτό ποίημα συναντάμε το πάγιο στην ώριμη ποίηση του Καρυωτάκη αίτημα για υστεροφημία.
- Να επισημανθεί ότι, ενώ ο Καρυωτάκης από την άποψη της ιδιοσυγκρασίας του, αλλά και της ποιητικής του αξίας, ανήκει στον κόσμο των ενδόξων ποιητών (Μπωντλαίρ, Βερλαίν κλπ.), εν τούτοις κατατάσσει τον εαυτό του στους αδόξους.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα του Φρανσουά Βιγιόν «Μπαλάντα των κυριών του παλιού καιρού» (*Κείμενα Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας* -Β΄ Λυκείου).

Κώστας Καρυωτάκης, [Είμαστε κάτι....]

- Το [Είμαστε κάτι] μορφικά είναι ένα σονέτο. Το σονέτο είναι ένα τυπικά λυρικό ποιητικό είδος, που δεν επιδέχεται παρεκκλίσεις από την αυστηρή μορφή (δεκατετράστιχο με δύο τετράστιχες και δύο τρίστιχες στροφές) και από τον κανόνα του ιαμβικού 11συλλάβου. Το σονέτο, όπως γράφουν οι παλιές γραμματολογίες, είναι «από τα πιο λεπτά ποιητικά είδη. Δεν χρησιμοποιεί στίχους κοινούς και εκφράσεις ταπεινές....». Τα στοιχεία αυτά είναι ανάγκη να επισημανθούν για να φανεί ότι το [Είμαστε κάτι...] είναι ένα ανατρεπτικό ποίημα που αισθητοποιεί το κοινωνικό και ποιητικό αδιέξοδο της γενιάς του Καρυωτάκη.
- Πρέπει να καταδειχθεί πώς ο Καρυωτάκης νοθεύει και υπονομεύει το μέτρο (π.χ. στον 7' στίχο συναντώνται δύο τροχαϊκά μέτρα τα οποία μάλιστα ομοιοκαταληκτούν μεταξύ τους μορφοποιώντας έτσι την παραφωνία στην οποία αναφέρεται στο ποίημα) και συνειδητά επιλέγει πεζολογικές εκφράσεις (π.χ. *ξεχαρβαλωμένες κιθάρες*), ώστε να το μετατρέψει τελικά σε μία παρωδία σονέτου. Πρόκειται για ένα πρωτοποριακό βήμα μετάβασης προς τον ελεύθερο στίχο.
- Τα ποίημα θεμελιώνεται σε τρεις εικόνες, εκ των οποίων οι δύο πρώτες είναι οι πλέον συγκεκριμένες και είναι και οι δύο κατά κύριο λόγο ακουστικές.
- Θα άξιζε να επισημανθεί η ασάφεια και η απροσδιοριστία του κάτι που συνειδητά επιλέγεται από τον ποιητή, για να αποκαλύψει την ποιητική και κοινωνική ρευστότητα μέσα στην οποία δρα η γενιά του.

Μαρία Πολυδούρη, «Κοντά σου»

- Να επισημανθεί η κυριαρχία του ερωτικού στοιχείου —μόνιμου χαρακτηριστικού στην ποίηση της Μαρίας Πολυδούρη.

- Να σχολιαστεί ο ρόλος της επανάληψης *Κοντά σου*, που αποτελεί την αφετηριακή έκφραση και των τριών στροφών του ποιήματος και που επιβάλλει την παρουσία του αγαπημένου προσώπου μέσα στο ποίημα, προσδίδοντάς του παράλληλα έναν ιδιαίτερα λυρικό χαρακτήρα.
- Να προσεχθεί ότι το ποίημα αρχίζει με μία άρση: *Κοντά σου δεν αχούν άγρια οι ανέμοι*, την οποία ακολουθούν αλληπάλληλες θέσεις και να επισημανθεί ότι η επικοινωνία με το αγαπημένο πρόσωπο αίρει τη θλίψη – άλλο μόνιμο χαρακτηριστικό της ποίησης της Πολυδούρη – εξασφαλίζοντας, όπως στην προκειμένη περίπτωση, την ψυχική γαλήνη.
- Να διαβαστεί ως παράλληλο το ποίημα «Μόνο γιατί μ' αγάπησες» (*Νεοελληνική Λογοτεχνία Θεωρητικής Κατεύθυνσης*, Γ' Λυκείου).

Τέλλος Άγρας, «Αμάξι στη βροχή»

- Να αναζητηθούν τα μορφικά στοιχεία (στιχουργία, μέτρο και ομοιοκαταληξία), τα οποία δικαιώνουν το χαρακτηρισμό του ποιήματος ως νεοσυμβολιστικού.
- Να διερευνηθεί αν μέσα στο ποίημα δικαιώνεται ο χαρακτηρισμός της ποίησης του Άγρα ως ποίησης της αθηναϊκής γειτονιάς και του αττικού τοπίου.
- Να αναζητηθούν τα στοιχεία που προσδίδουν στο ποίημα το χαρακτήρα ενός θρήνου για την κατάρρευση της παλιάς αστικής αισθητικής.
- Να σχολιαστεί το νεορομαντικό στοιχείο στην κατακλείδα του ποιήματος (η αναζήτηση ενός καταφυγίου στα περασμένα).
- Να σχολιαστεί η χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου στην τελευταία στροφή του ποιήματος.

Νίκος Καββαδίας, «Πούσι»

- Να αναφερθεί ότι στην έκδοση της ομώνυμης συλλογής το ποίημα συνοδεύεται από την αφιέρωση σε ένα υπαρκτό γυναικείο πρόσωπο: *Στην Ελένη Χαλκούση*.
- Να προσεχθεί ότι το φυσικό τοπίο – το πούσι που κυριαρχεί στην ατμόσφαιρα ενώ το πλοίο στο οποίο επιβαίνει ο αφηγητής βρίσκεται στο μέσο του πελάγους – συνεισφέρει καταλυτικά στη δημιουργία ενός ποιητικού κλίματος που κάνει σχεδόν φυσική την εμφάνιση μιας οπτασίας.
- Να τονιστεί επίσης ότι το ποίημα γράφεται την εποχή του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και να αναζητηθεί μέσα στο κείμενο η υπαινικτική αναφορά στον ιστορικό του χρόνου.
- Ιδιαίτερα να σχολιαστούν οι καταληκτικοί στίχοι. οι οποίοι εντελώς απροσδόκητα οδηγούν το παράλογο στην κορύφωσή του με τη δήλωση: *έχω απ' τα μεσάνυχτα πνιγεί...*

- Να σχολιαστεί η χρήση του τροχαϊκού μέτρου και η συνεισφορά του στην ατμόσφαιρα του ποιήματος.
- Να ακουστεί μελοποιημένο το ποίημα.

Γιώργος Σεφέρης, «Ελένη»

- Το ποίημα, από τα πιο γνωστά του Σεφέρη, προσφέρεται για γνωριμία με το έργο του ποιητή δεδομένου ότι συγκεντρώνει βασικά χαρακτηριστικά της ποιητικής του (τόσο στο θέμα όσο και στην τεχνική).
- Αναγκαία είναι η αναφορά στον διακειμενικό διάλογο με την ευριπίδεια εκδοχή του μύθου της Ελένης. Η αναφορά θα στηριχθεί στην αξιοποίηση του πλούσιου εισαγωγικού σημειώματος του σχολικού εγχειριδίου.
- Να καταδειχθεί ότι ο Τεύκρος είναι ένα προσωπείο του ποιητή.
- Αναγκαία είναι η αναφορά στον ιδιαίτερο χρόνο και χώρο: Οι Πλάτρες (κυπριακό χωριό), τη νύχτα (ώρα απολογισμού κατά κανόνα στη σεφερική ποίηση)
- Να επισημανθεί και να σχολιασθεί το πώς το μοτίβο της διάψευσης λειτουργεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα: Το ένα σχετίζεται με την πικρή εμπειρία του Τεύκρου (*για ένα πουκάμισο αδειανό, για μια Ελένη*), και το άλλο με την πικρή εμπειρία του Σεφέρη (στο ποίημα εγγράφεται η αγωνία για την τύχη της Κύπρου απ' τη σκοπιά αυτού που έχει βιώσει την τραγικότητα του δράματος της μικρασιατικής καταστροφής).
- Να αναζητηθούν παράλληλα κείμενα που έχουν ως θέμα τους τη μυθική Ελένη (αρχαιοελληνικά και σύγχρονα).

Γιώργος Σεφέρης, «Επί ασपालάθων»

- Αναγκαία είναι η αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο (δικτατορία) και στο συγκεκριμένο χρόνο (ημέρα του Ευαγγελισμού – εορτασμός της εθνεγερσίας).
- Το ποίημα λειτουργεί ως αλληγορική προφητεία.
- Χρήσιμο είναι να παρακολουθήσει κανείς τους συνειρμούς: το Σούνιο (ένα καταφύγιο για τον ποιητή: *χορδές μιας άρπας αντηχούν ακόμη*), οι ασπάλαθοι (*με τα μεγάλα τους βελόνια*), η περικοπή του Πλάτωνα (η ιστορική πηγή είναι το άλλο καταφύγιο: στο χώρο της ιστορίας ο Παμφύλιος Αρδιαίος, ο πανάθλιος τύραννος, σύρεται και καταξοσκίζεται πάνω στους αγκαθερούς ασπάλαθους.)
- Το ποίημα είναι ένα ωραίο παράδειγμα για την πρωτογενή – δηλαδή τη μαγική – λειτουργία της ποίησης: μέσα στον χώρο του συντελείται μια κάθαρση (η φρικτή τιμωρία του πανάθλιου τυράννου), η οποία δεν έχει ακόμα συντελεσθεί στο χώρο της πραγματικότητας (το ποίημα είναι γραμμένο το 1971). Θα άξιζε να σχολιασθεί η διπλή λει-

τουργία του τίτλου: είναι αναφορά στην περικοπή του Πλάτωνα και συγχρόνως μία ευχή για την επανάληψη της φρικτής τιμωρίας στον παρόντα χρόνο.

- Να αναδειχθούν τα στοιχεία διακειμενικότητας.

Γιώργος Σεφέρης, «Τελευταίος Σταθμός»

- Να αξιοποιηθούν το ημερολόγιο του ποιητή (*Μέρες*, Δ', σ. 356-367) και η χρονολόγηση του ποιήματος ώστε να γίνουν κατανοητοί οι υπαινιγμοί για το έγκλημα που ετοιμάζουν οι πολιτικοί σε βάρος εκείνων που αγωνίστηκαν για να διώξουν τον κατακτητή.
- Να εντοπιστούν τα στοιχεία της βιωμένης διαλογικότητας (διακειμενικές αναφορές) που ο ποιητής ανασύρει στην επιφάνεια από τα διάφορα στρώματα της μνήμης του («κάθομαι άνεργος» στ. 6, «δόλο και απάτη» στ. 44 – Μακρυγιάννης, Καβάφης στ. 33, *Άσμα Ασμάτων* στ. 63, Βιργίλιος στ.23, Αγαμέμνωνας στ. 87-88, Αϊ-Γιάννης του Σταυρού στ. 93-94).
- Να εντοπιστούν επίσης τα θέματα που αναπτύσσονται στο ποίημα: ο πόλεμος και οι συνέπειές του, ο δαίμονας που φέρνει μέσα του ο άνθρωπος, η διάβρωσή του από τις κοινωνικές συνθήκες, η απελπισία του, η επικούρεια αντίληψη στην αντιμετώπιση του θανάτου, ο σκοτωμένος στον πόλεμο φίλος, η απόγνωση από το αδιέξοδο στο οποίο οδηγείται ο καθημερινός άνθρωπος.
- Να αξιοποιηθεί ερμηνευτικά το μοτίβο του δόλου του φεγγαριού (το φως που εμποδίζει την αποκωδικοποίηση των άστρων), θέμα που απαντάται και στο ποίημα «Ελένη»στ. 16-19 : *Το φεγγάρι / βγήκε απ' το πέλαγο σαν Αφροδίτη.... Κι όλα τ' αλλάζει*, και γενικότερα ο φωτισμός στα ποιήματα του Σεφέρη.
- Να παρατηρηθεί ότι ο στίχος 23, *Σιωπές αγαπημένες της σελήνης*, είναι συνδετικός κρίκος με την προηγούμενη και επόμενη ενότητα.
- Να επισημανθεί η σκόπιμη συντακτική ανακολουθία του στίχου 73 που προσδίδει στο ποίημα ένα στοιχείο προφορικότητας και συναισθηματικής έντασης.
- Να εντοπιστούν και να σχολιαστούν οι βιβλικές απηχήσεις των στ. 47 και 52: *Ο άνθρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο .../ Ο άνθρωπος είναι μαλακός και διψασμένος σαν το χόρτο*.
- Το θέμα της καταλυτικής επίδρασης του πολέμου στην ανθρώπινη συμπεριφορά (*εύκολα τρίβεται ο άνθρωπος μέσα στους πολέμους... σαν κατάντησε κι αυτός πραμάτεια κ.ά.*). Ας θυμηθούμε πώς παρουσιάζει το ίδιο θέμα ο Θουκυδίδης.
- Η υπόμνηση του θέματος της απάτης, του δόλου στο στ. 38: *Ερχόμαστε... απ' τις θάλασσες του Πρωτέα* [Πρωτέας: Ο απατηλός γέρος της αλεξανδρινής θάλασσας που ολοένα ξέφευγε αλλάζοντας μορφές]. Ας προσεχθεί η υπαινικτική του σχέση με τον επόμενο στίχο (39): *ψυχές μαραγκιασμένες από δημόσιες αμαρτίες*.

- Να επισημανθεί η αμφισημία του τελευταίου στίχου που κλείνει κυκλικά το ποίημα.
- Αξίζει να παρατηρηθεί ότι η πρωτοπρόσωπη εκφορά του λόγου κάνει το ποίημα να μοιάζει συνολικά με θεατρικό μονόλογο στον οποίο εγγράφεται ένας απολογισμός ζωής. Στη θεατρική λειτουργία συνεισφέρει το τέχνασμα της συνομιλίας με το φανταστικό φίλο.
- Ο καθηγητής θα μπορούσε να ανατρέξει στο σατιρικό ποίημα του Γ. Σεφέρη «Το απομεσήμερο ενός φαύλου» που γράφεται την ίδια εποχή.

Γιώργος Σεφέρης, «Πάνω σ' ένα ξένο στίχο»

- Να αναφερθεί ότι το ποίημα αυτό μαζί με το « Οι σύντροφοι στον Άδη» είναι τα πρώτα σεφερικά ποιήματα στα οποία συναντάμε τη χρήση μυθικών στοιχείων.
- Να επισημανθεί ότι στο ποίημα μεταφέρεται μία συνομιλία του αφηγητή (στην προκειμένη περίπτωση του ίδιου του ποιητή) με ένα Οδυσσέα που έχει τις διαστάσεις ενός απλού ανθρώπου και όχι τα χαρακτηριστικά ενός ήρωα. Να προσεχθεί, δηλαδή, ότι στο ποίημα δεν παρατηρείται ταύτιση του αφηγητή με τον ομηρικό ήρωα, αλλά η επισήμανση της κοινής τους μοίρας.
- Να προσεχθεί η συνειδητή επιλογή από τον ποιητή ρεαλιστικού ύφους.
- Να εντοπιστεί το θέμα της μοναξιάς (*και να'σαι μόνος, σκοτεινός μέσα στη νύχτα*), οικείο στη σεφερική ποίηση (*ένα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων* «Τελευταίος σταθμός»), η οποία αίρεται με τη συνομιλία του ήρωα με τον Οδυσσέα.
- Να συζητηθεί το θέμα της *αγάπης* και η συμβολική της διάσταση.
- Να επισημανθεί η διαπλοκή του χρόνου στις διακειμενικές αναφορές (Όμηρος, Ερωτόκριτος).

Οδυσσέας Ελύτης, «Η Μαρίνα των βράχων»

- Το ποίημα αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα: στο πρώτο εκτυλίσσεται η αφήγηση μιας ιστορίας, στο δεύτερο ο ελεύθερος συνειρμός της έκφρασης. Να προσεχθεί αυτή η τεχνική και ο τρόπος διαπλοκής των δύο επιπέδων.
- Να επισημανθεί ο ερωτικός χαρακτήρας της συνομιλίας του αφηγητή με την ηρωίδα του και η τρυφερή φροντίδα που λανθάνει στην ερώτηση «Μα πού γύριζες;».
- Πρέπει επίσης να επισημανθούν ο πλούτος των μεταφορών και οι επαναλήψεις που δημιουργούν ρυθμό.
- Ο χρόνος και η νιότη ακινητοποιούνται στο τέλος του ποιήματος και περνούν στη μνήμη.
- Δεδομένου ότι το ποίημα ανήκει στη συλλογή *Προσανατολισμοί* που αποτελεί σταθμό στη σηματοδότηση της υπερρεαλιστικής του έκ-

φρασης, καλό είναι να επισημανθούν συνολικά τα υπερρεαλιστικά στοιχεία του ποιήματος.

Οδυσσέας Ελύτης, «Η τρελή ροδιά»

- Να σχολιαστεί ο τίτλος -και ιδιαίτερα ο προσδιορισμός (τρελή) της ροδιάς- σε σχέση με το περιεχόμενο του ποιήματος και να τονιστεί ότι αυτή η έξοδος από τον κόσμο της λογικής σηματοδοτεί παράλληλα την είσοδο στον αντισυμβατικό κόσμο της υπερρεαλιστικής ποίησης.
- Να αναζητηθούν στο ποίημα τα πάγια στοιχεία της ποίησης του Ελύτη: ήλιος, φως, όνειρο κ.ά.
- Να επισημανθεί η αλληγορική λειτουργία του ποιήματος, το οποίο προσφέρεται σε ποικίλες αναγνώσεις.
- Να προσεχθούν ιδιαίτερα η μορφή του ποιήματος, ο γλωσσικός πλούτος, η εκφραστική ελευθερία, η τόλμη των μεταφορών, η απουσία στίξης κλπ.
- Να επιχειρηθεί μία προσέγγιση της «Τρελής ροδιάς» ως ποιήματος ποιητικής.
- Να αναζητηθούν εκείνα τα στοιχεία που δικαιώνουν το χαρακτηρισμό του ποιήματος ως *πανηγυριού των αισθήσεων* (Βλ. *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας- Βιβλίο του Καθηγητή*, τεύχος 5, σ.111).

Οδυσσέας Ελύτης, Το άξιον εστί (απόσπασμα)

Τα Πάθη- άσμα η

- Η διδασκαλία του συγκεκριμένου αποσπάσματος, επειδή προϋποθέτει το ανθολογημένο στην Γ' Γυμνασίου "Ανάγνωσμα Τέταρτο" ("Το οικόπεδο με τις τσουκνίδες"), θα μπορούσε να ξεκινήσει με την ακρόαση της αντίστοιχης απαγγελίας του Μάνου Κατράκη (από το δίσκο *Το άξιον εστί* σε μελοποίηση Μίκη Θεοδωράκη). Στο ανάγνωσμα δίνεται μέσα από ένα λυρικό αφηγηματικό λόγο η ζοφερή εικόνα της Κατοχής· το όγδοο άσμα, που έπεται του "Αναγνώσματος", είναι ο θρήνος για το κατοχικό σκοτάδι.
- Ιδιαίτερη αναφορά επιβάλλεται να γίνει στη στιχουργική μορφή του άσματος, η οποία σχετίζεται με τον ελεγειακό του χαρακτήρα. Ο Ελύτης το στιχουργεί έχοντας ως πρότυπο τα εγκώμια. Καλό είναι να γραφτεί στον πίνακα ένα εξ αυτών, το γνωστότερο:

***Αί γενεαί πάσαι ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι, Χριστέ μου***

- Θα αποκαλυφθεί έτσι η απόλυτη στιχουργική παραλληλία με το όγδοο άσμα. Αν μάλιστα ακουσθεί και η μουσική των εγκωμίων, τότε θα φανεί ότι το άσμα του Ελύτη κάλλιστα μπορεί να ψαλεί ως εγκώμιο. Έτσι μόνο μπορεί να γίνει στους μαθητές αντιληπτός ο λόγος για τον οποίο ο Ελύτης επέλεξε την ορισμένη στιχουργική και μετρι-

κή μορφή: έξι οκτάστιχες στροφές· κατά κανόνα, οι μονοί στίχοι κάθε στροφής είναι ιαμβικοί δωδεκασύλλαβοι και οι ζυγοί τροχαϊκοί επτασύλλαβοι, όπως στα εγκώμια.

Ανδρέας Εμπειρικός, [Τρία αποσπάσματα]

- Τα τρία αποσπάσματα από τη συλλογή *Ο πλοκαμός της Αλταμίρας* αποτελούν κατάλληλη εισαγωγή στον κόσμο της υπερρεαλιστικής ποίησης. (εννοείται ότι έχουν προηγηθεί τα απαραίτητα εισαγωγικά στοιχεία).
- Ο ποιητικός ορισμός της ποίησης (“Η ποίησις είναι ανάπτυξις στίλβοντος ποδηλάτου”) καλό είναι να ιδωθεί ως μία υπερρεαλιστική σύλληψη και να αποφευχθεί κάθε λογοκρατική ερμηνεία του.
- Να επισημανθεί η τόλμη στη χρήση των μεταφορών και η ιδιαιτερότητα στη χρήση της γλώσσας
- Το τρίτο από τα αποσπάσματα θα μπορούσε να αναγνωσθεί και ως ένα μικρό ποιητικό μανιφέστο της ποιητικής των υπερρεαλιστών, η οποία στηρίζεται κυρίως στην εννοιακή αίσθηση (όσμωση του φανταστικού με το πραγματικό).
- Καλό είναι κατά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας να διαβασθεί ως κείμενο παράλληλο η “Ηχώ” για να φανεί ότι η γνωριμία με τη υπερρεαλιστική ποίηση μοιάζει με περιπλάνηση στο “δάσος” το ονείρου και της μαγείας.
- Να συνδεθούν τα αποσπάσματα με τα ποιήματα ποιητικής

Γιώργος Σαραντάρης, «Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...»

- Να επισημανθεί η θετική ποιητική οπτική του Γιώργου Σαραντάρη (η ποίηση ως κατάφαση στον αγώνα, στον έρωτα και στη ζωή εν γένει· η ποίηση ως απάντηση στον φόβο και στο υπαρξιακό άγχος του θανάτου).
- Να επισημανθεί, επίσης, το εύρος της έννοιας “ποιητής” μέσα στο ποίημα.
- Καλό θα ήταν να ξαναδιαβασθεί το ποίημα αντεστραμμένα: με ένα θετικό, δηλαδή, προσδιορισμό της έννοιας “ποιητής”: (“Είμαστε ποιητές σημαίνει δεν φεύγουμε, δεν εγκαταλείπουμε τον αγώνα...”) και να συζητηθεί πώς στην περίπτωση αυτή θα λειτουργούσε το κείμενο.

Νίκος Εγγονόπουλος, «Νέα περί του θανάτου...»

- Να προσεχθεί το δημοσιογραφικό ύφος που σκόπιμα κυριαρχεί στον τίτλο του ποιήματος και το οποίο αποκαλύπτει ότι αφετηρία του ποιήματος είναι ακριβώς δημοσιεύματα του τύπου σχετικά με το βίαιο θάνατο του Λόρκα. Απαραίτητη επομένως για την ουσιαστική προ-

σέγγιση του κειμένου είναι μια συνοπτική αναφορά σε εξωκειμενικά στοιχεία τα οποία σχετίζονται με το έργο του Λόρκα και με το μαρτυρικό τέλος του.

- Να προσεχθεί η μεικτή γλώσσα που χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη προφορικών (σακάτικα) και λόγιων στοιχείων (είθισται) που είναι τυπικό γλωσσικό στοιχείο των υπερρεαλιστών ποιητών (κυρίως του Εγγονόπουλου και του Εμπειρικού).
- Να επισημανθεί η αμφισημία του ρήματος δολοφονώ (κυριολεκτική και μεταφορική σημασία).
- Να εξεταστεί ως παράλληλο κείμενο το ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου, «Ποίηση 1948» (βλ. *Νεοελληνική Λογοτεχνία-Θεωρητική κατεύθυνση*, Γ' Λυκείου), το οποίο εκτός των άλλων φωτίζει την αναφορά του κειμένου στη δύσκολη εποχή που βιώνει ο τόπος (σακάτικα χρώα).

Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμιοσύνη*

- Οι μαθητές έχουν ήδη γνωρίσει το Γιάννη Ρίτσο από τα ανθολογημένα στα ΚΝΑ του Γυμνασίου ποιήματά του, στα οποία είναι απολύτως εμφανής ο ιδεολογικός (αγωνιστικός και αντιστασιακός) χαρακτήρας της ποίησής του.
- Κατά τη μελέτη της τεχνικής του ποιήματος ας καταδειχθεί πώς τα υπερρεαλιστικά στοιχεία “δένονται” αρμονικά στην ποίηση του Ρίτσου με αφομοιωμένα στοιχεία της ελληνικής ποιητικής παράδοσης που ανιχνεύονται τόσο στη θεματική και στην εικονοποιία, όσο και στους διάσπαρτους, οικείους από το δημοτικό τραγούδι, ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους.
- Να σχολιασθεί ο τίτλος *Ρωμιοσύνη* της ποιητικής σύνθεσης, στην οποία ανήκει το εξεταζόμενο απόσπασμα, υπό το πρίσμα της γενικής ιδεολογικής τοποθέτησης του Γιάννη Ρίτσου (η έννοια “ρωμιοσύνη” χρησιμοποιείται ως ευρύτερη και λαϊκότερη της έννοιας ελληνισμός ή της έννοιας ελληνικότητα).
- Να καταδειχθεί η στενή σχέση φυσικού και ανθρώπινου στοιχείου στο απόσπασμα. Η μοίρα του φυσικού τοπίου (άνυδρο, αλλά γεμάτο φως) είναι παράλληλη με την ανθρώπινη μοίρα. (όλοι διψάνε.....μα κα-νένας δεν πέθανε.)
- Η φύση και οι άνθρωποι αντλούν δύναμη και θέληση για αντίσταση και αγώνα από το ίδιο το στοιχείο της στέρησης. Πρόκειται για ένα πάγιο μοτίβο της ποιητικής του Ρίτσου και της αντιστασιακής ποίησης γενικά.
- Χρήσιμο είναι κατά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας να ακουσθεί μελοποιημένο το απόσπασμα από την ομώνυμη μουσική σύνθεση του Μίκη Θεοδωράκη.

Γιάννης Ρίτσος, «Ο τόπος μας»

- Να επισημανθεί πως και σ' αυτό το ποίημα το ενδιαφέρον του ποιητή στρέφεται, όπως και στη *Ρωμιοσύνη*, στο ελληνικό τοπίο.
- Να τονιστεί ότι και στο ποίημα αυτό, όπως και στη *Ρωμιοσύνη*, συνδέεται στενά το φυσικό στοιχείο του τόπου μας με το ανθρώπινο.
- Να προσεχθεί πώς μέσα στην περιγραφή της φύσης ενσωματώνεται η ιστορική μνήμη και η παράδοση (του παππουλή τα ρούχα). Κορυφαία εικόνα αυτής της αναφοράς στη μνήμη αποτελεί η υπερρεαλιστικής σύλληψης εικόνα των αγαλμάτων που βγαίνουν από το ξερό πηγάδι και ανεβαίνουν στα δέντρα. Στο σημείο αυτό συναντάται ένα συχνό στην ποίηση του Ρίτσου μοτίβο: αυτό της αναγεννητικής δύναμης του τόπου, ο οποίος επιτυγχάνει και μέσα από τη στέρηση (ξερό πηγάδι) να αναγεννιέται στηριγμένος στην πλούσια παράδοσή του (τα αγάλματα).
- Να τονιστεί ότι η έκφραση με υπομονή και περηφάνεια δηλώνει υπαινικτικά τη στάση του ποιητή απέναντι στη δικτατορία (1967-1974), κατά τη διάρκεια της εξορίας του.

Νικηφόρος Βρεττάκος, «Της Σπάρτης οι πορτοκαλιές»

- Να γίνει ανάδειξη του λυρικού στοιχείου (πρόκειται για ένα ποίημα κατά βάση ερωτικό, το οποίο όμως επιτρέπει να αναδειχθεί και άλλη σχέση: εκείνη της μάνας με το γιο και του γιου με τη μάνα).
- Στο ποίημα συνυπάρχουν υπερρεαλιστικής σύλληψης εικόνες με αφομοιωμένα στοιχεία από την τεχνική του δημοτικού τραγουδιού. Ενδιαφέρουσα είναι η διερεύνησή τους. Καλό θα ήταν να επισημανθεί ότι η αξιοποίηση της παράδοσης είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της γενιάς του '30.
- Ο ελεύθερος στίχος συνυπάρχει με τον παραδοσιακό: π.χ. ο πρώτος στίχος του ποιήματος είναι ένας κανονικός ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος.
- Η ανάγνωση και του άλλου ανθολογημένου στο εγχειρίδιο ποιήματος "Δυο μητέρες νομίζουν πως είναι μόνες στον κόσμο" επιτρέπει να επισημανθεί η ανθρώπινη διάσταση της ποίησης του Βρεττάκου, μιας ποίησης που σκύβει με συμπάθεια και τρυφερότητα πάνω στον πάσχοντα άνθρωπο.

Μελισσάνθη, «Στη νύχτα που έρχεται»

- Να γίνει αναφορά στην υποδειγματική δομή του ποιήματος (τρεις ενότητες, που αναφέρονται στις τρεις βασικές φάσεις της ανθρώπινης ζωής: γέννηση-ενηλικίωση - θάνατος) και να επισημανθεί ιδιαίτερα ο ρόλος του ανέμου στη σύνδεση των επιμέρους ενοτήτων (να προσεχθεί ότι άνεμος μας φέρνει και άνεμος μας παίρνει).

- Να προσεχθεί ιδιαίτερα η χρήση του πρώτου πληθυντικού προσώπου, η οποία προσδίδει καθολική διάσταση στο ποίημα, το οποίο έτσι κι αλλιώς διευρύνει την εποπτεία του φιλοσοφικού στοχασμού του πάνω στα ανθρώπινα πέρα από όρια χρονικά ή τοπικά.
- Ιδιαίτερα να επισημανθεί ο ρόλος του πουλιού που δίνει μια αίσθηση ανάτασης μετά από την πτώση που συμβολοποιεί το θάνατο.
- Να ληφθεί υπόψη ότι με την εικόνα αυτή του πουλιού, που σύμφωνα με τα δεδομένα του ποιήματος εικονοποιεί την ανθρώπινη ψυχή, κλείνει το ποίημα, επιτυγχάνοντας έτσι να αμβλύνει το μελαγχολικό του τόνο.

Στράτης Μυριβήλης, «Ζάβαλη μάικω» (Η ζωή εν τάφω)

- Γίνεται αναφορά στη συνεισφορά του Μυριβήλη και του συγκεκριμένου έργου στο ρεαλισμό (αξιοποίηση των σχετικών στοιχείων της εισαγωγής).
- Εντάσσεται το έργο στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, που σχετίζεται με την εφιαλτική εμπειρία του πρώτου παγκοσμίου πολέμου.
- Σχολιάζεται η μορφή του έργου, δηλαδή το τέχνασμα του συγγραφέα, καθώς στο σύνολό της *Η ζωή εν τάφω* έχει τη μορφή ανεπίδωτων επιστολών, τις οποίες απευθύνει ο λοχίας Κωστούλας σε ένα φανταστικό πρόσωπο (πλαστοπροσωπία και αληθοφάνεια).
- Τονίζεται η βιωματικότητα (είδος αυτοβιογραφίας) που επιτυγχάνεται με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Δίνεται η εντύπωση ότι στο κείμενο κατατίθεται μια προσωπική μαρτυρία.
- Επισημαίνεται ο ρόλος της γλώσσας ως οργάνου επικοινωνίας και μεταφοράς αξιών και συναισθημάτων μεταξύ των ανθρώπων και σχολιάζεται η θεωρία που αναπτύσσει ο συγγραφέας για τη δημιουργία της γλώσσας.
- Η έκφραση «Ζάβαλη μάικω», που έδωσε και τον τίτλο στο απόσπασμα, επαναλαμβάνεται δύο φορές: επισημαίνεται ποιο από τα πρόσωπα τη λέει κάθε φορά και ποια είναι η σημασιολογική φόρτισή της.

Στράτης Μυριβήλης, «Η μουσική παπαρούνα»

- Να γίνει αναφορά στη συνεισφορά του Μυριβήλη και του συγκεκριμένου έργου στο ρεαλισμό (να γίνει αξιοποίηση των σχετικών στοιχείων της εισαγωγής).
- Απαραίτητη είναι η αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο, που σχετίζεται με την εφιαλτική εμπειρία του πρώτου παγκόσμιου πολέμου.
- Θα πρέπει επίσης να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στο τέχνασμα του συγγραφέα: στο σύνολό της *Η ζωή εν τάφω* έχει τη μορφή ανεπίδωτων επιστολών τις οποίες απευθύνει ο λοχίας Κωστούλας σε ένα φανταστικό πρόσωπο. Μέσα από την πλαστοπροσωπία επιδειώκεται η αληθοφάνεια.

- Καλό είναι να καταδειχθεί πώς η πρωτοπρόσωπη αφήγηση επιτυγχάνει την εκφραστική αμεσότητα και δίνει την εντύπωση ότι στο κείμενο κατατίθεται μια προσωπική μαρτυρία.
- Να επισημανθεί ότι η παπαρούνα ως στοιχείο ζωής, αναδύεται μέσα από ένα τοπίο θανάτου. Το μοτίβο του λουλουδιού που φυτρώνει μέσα στα ερείπια συχνό στη λογοτεχνία [*Το χάσμα π' άνοιξε ο σεισμός ευθύς εγέμισε άνθη* (Σολωμός) *Κυκλάμινο, κυκλάμινο στου βράχου τη σχισμάδα....* (Ρίτσος)].
- Καλό είναι να επισημανθεί ο ερωτικός χαρακτήρας της σχέσης του αφηγητή με το λουλούδι.

Γιώργος Θεοτοκάς, [Θέλω γράμματα] (απόσπασμα από την *Αργώ*)

- Να ενταχθεί το απόσπασμα στο συνολικό έργο και τη λογοτεχνία του μεσοπολέμου (αξιοποίηση εισαγωγής και εισαγωγικού σημειώματος).
- Να προσεχθεί η τριτοπρόσωπη αναδρομική αφήγηση (παρελθοντικοί χρόνοι) από έναν παντογνώστη αφηγητή, που υιοθετεί στάση «ουδετερότητας» και συνειδητής αποστασιοποίησης στην παρουσίαση των γεγονότων και των καταστάσεων.
- Να επισημανθεί το πάθος για τα γράμματα, βασικό κίνητρο της δράσης του παιδιού (Δαμιανού) το οποίο καθοδηγεί τις πράξεις του.
- Να σχολιαστούν οι αξίες στις οποίες πιστεύουν τα τρία πρόσωπα (πατέρας, παιδί, Παπασίδερος) και η ισχυρή ανυποχώρητη βούλησή τους, στοιχεία που οδηγούν στις μεταξύ τους συγκρούσεις και προωθούν την πλοκή του έργου.
- Να επισημανθεί η δομή της οικογένειας και η θέση των γυναικών σ' αυτήν.

Ηλίας Βενέζης, *Το νούμερο 31328* (απόσπασμα)

- Επισημαίνεται το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα της αφήγησης.
- Σχολιάζεται η πρωτοπρόσωπη αφήγηση, η αμεσότητα και η δραματικότητα που επιτυγχάνεται.
- Γίνεται κατανοητό ότι η βιωματική εμπειρία του συγγραφέα-αφηγητή, που ζει την τραγωδία της αιχμαλωσίας, αναφέρεται σ' ένα πολύ ευρύτερο σύνολο, που φαίνεται με τη χρήση ά' πληθυντικού προσώπου.
- Σχολιάζεται η έλλειψη σεβασμού στην ανθρώπινη οντότητα και διαφορετικότητα.
- Σκιαγραφούνται οι χαρακτήρες των προσώπων και η σταδιακή προσέγγιση ανάμεσα στους αιχμαλώτους και τους φύλακες.
- Επισημαίνεται με στοιχεία του κειμένου η ρεαλιστική απεικόνιση της ζωής στο στρατόπεδο και η πικρή ειρωνεία που διαποτίζει, σε ορισμένα σημεία, την αφήγηση.

- Σχολιάζεται η γλώσσα των αφηγηματικών και των διαλογικών μερών (ομοιότητες ή διαφορές).

Άγγελος Τερζάκης, *Ταξίδι με τον Έσπερο* (απόσπασμα)

- Είναι απαραίτητο να διευκρινιστούν δύο σημεία του εισαγωγικού σημειώματος, ότι: α) τα πρόσωπα της ιστορίας δεν είναι όλα έφηβοι, μόνο τα βασικά πρόσωπα είναι έφηβοι, β) δε δίνεται ολόκληρο το Ζ' κεφάλαιο αλλά απόσπασμα, γι' αυτό και ο τίτλος του δε φαίνεται να σχετίζεται με το περιεχόμενο του συγκεκριμένου αποσπάσματος.
- Καλό είναι να συζητηθεί ο χρόνος και ο χώρος όπου εξελίσσονται τα γεγονότα (στη διάρκεια μιας μέρας – ενότητα χρόνου, όχι όμως και χώρου).
- Να εντοπιστεί η τριτοπρόσωπη αφήγηση (ο αφηγητής παντογνώστης, έξω από τη δράση - ετεροδιηγητικός), με την εξής επισήμανση: η οπτική γωνία του αφηγητή, το «βλέμμα» μέσα από το οποίο βλέπει τα γεγονότα είναι, σε μεγάλο βαθμό, αυτό του Γλαύκου (π.χ. «Ο Γλαύκος παρατήρησε....», «Του Γλαύκου, από ώρα του έκανε εντύπωση...»).
- Να προσεχθεί η ομαλή ευθύγραμμη παρουσίαση των γεγονότων και πώς αυτή διασπάται με τις αναδρομικές εξιστορήσεις, τις περιγραφές, τους διαλόγους και τη χρήση του ελεύθερου πλάγιου λόγου.
- Να εντοπιστούν και να σχολιαστούν ο ψυχισμός και οι συναισθηματικές μεταπτώσεις των προσώπων, χαρακτηριστικό της εφηβείας, αλλά και το ήθος τους.

Άγγελος Τερζάκης, *Απρίλης* (απόσπασμα)

- Απαραίτητη είναι η σύντομη αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο.
- Να επισημανθεί ότι στον Απρίλη ο Τερζάκης χρησιμοποιεί συχνότατα το διάλογο για να επιτύχει μία περισσότερο αντικειμενική “θέαση” των προσώπων.
- Καλό είναι να επισημανθεί ότι ο αφηγητής ενώ ανήκει στην παρέα των “γραμματισμένων” του αποσπάσματος, “ βλέπει” με συμπάθεια τον απαίδευτο φαντάρο.
- Ας προσεχθεί η χρήση των υποκοριστικών που συνοδεύουν τις αναφορές στον μη κατονομαζόμενο φαντάρο, αλλά και το επώνυμο “Μελετίου” που συνειδητά επιλέγεται από το συγγραφέα για τον Αθηναίο, για να υποδηλώσει τη “μελετημένη” (ιδιοτελή και εγωκεντρική) στάση του απέναντι στα πράγματα.
- Καλό είναι να καταδεχθεί πώς η ειρωνική χρήση της γλώσσας διαβρώνει το πρόσωπο του Μελετίου και αναδεικνύει ταυτόχρονα την ηθικότητα της προσωπικότητας του απλού φαντάρου.

Κοσμάς Πολίτης [Η ομορφιά του κόσμου] (Στου Χατζηφράγκου, απόσπασμα)

- Απαραίτητη είναι η αναφορά στο χώρο, στο χρόνο και στα πρόσωπα
- Να επισημανθεί η έμφαση με την οποία περιγράφεται η εξωτερική εμφάνιση της κυρίας Αλιφάντη. Ο ρεαλισμός αποδίδει με το περιέχον (ντύσιμο, βλέμμα, χειρονομίες) το περιεχόμενο (ομορφιά, ψυχισμό, πλούτο, κοινωνική θέση). Ανάλογα σχόλια μπορούν να γίνουν και για το πρόσωπο του Τζώνη.
- Ας σχολιασθεί, επίσης, η γειτονιά και ο κοινωνικός της ρόλος στο απόσπασμα.
- Να αναζητηθούν εκείνα τα στοιχεία που επιτρέπουν να διαφανεί η λανθάνουσα συμπάθεια του αφηγητή προς τον Τζώνη σε συνδυασμό με την επισημάνση των ειρωνικών σχολίων που έχουν ως στόχο τους τον κοινωνικό περίγυρο και που εντοπίζονται κυρίως προς το τέλος του αποσπάσματος.
- Προαιρετικά και με σκοπό την άσκηση των μαθητών στην παραγωγή εντέχνου λόγου, θα μπορούσε ο διδάσκων να αναθέσει στους μαθητές μια ελεύθερη εργασία με θέμα “Τι απέγινε ο Τζώνης” (ως απόπειρα απάντησης στο μετέωρο σχετικό ερώτημα του κειμένου).

Μ. Καραγάτσης, «Τα χταποδάκια»

- Να εντοπισθούν τα ρεαλιστικά και νατουραλιστικά στοιχεία στο διήγημα.
- Αναγκαίο είναι να επισημανθεί η θέση του αφηγητή, ο οποίος παρατηρεί εξ αποστάσεως του ήρωά του δηλώνοντας με έμμεσο και υπαινικτικό τρόπο τα όποια αισθήματά του γι’ αυτόν.
- Ας προσεχθεί η ιδιόλεκτος του “λεγάμενου” και η λειτουργία της στον τρόπο με τον οποίο διαγράφεται προσωπικότητά του.
- Χρήσιμος είναι ο σχολιασμός του τίτλου σε σχέση με το περιεχόμενο του διηγήματος.
- Να αναζητηθεί ο λόγος για τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την εναλλαγή ευθέως και πλάγιου λόγου.

Σημείωση. Καλό είναι να διδαχθεί και κάποιο από τα ανθολογημένα λογοτεχνικά δοκίμια, π.χ. «Τι είναι ποίηση» του Κ. Παράσχου , «Παράδοση και ελληνικότητα» του Γιώργου Θεοτοκά, «Παράδοση και ελληνική ταυτότητα» του Νίκου Σβορώνου.
